

Małgorzata Karkocha

Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0000-0002-7747-949X>

Obraz wojny szwedzko-rosyjskiej (1788–1790) na łamach „Pamiętnika Historyczno- -Polityczno-Ekonomicznego”

Wprowadzenie

Jednym z najważniejszych czasopism polskich drugiej połowy XVIII stulecia był „Pamiętnik Polityczny i Historyczny przypadków, ustaw, osób, miejsc i pism wiek nasz szczególnie interesujących”, redagowany i wydawany w Warszawie w latach 1782–1792 przez księdza Piotra Świtkowskiego (1744–1793)¹. Miesięcznik dwukrotnie zmieniał tytuł główny (dopełnienia nie modyfikowano): od 1784 r. ukazywał się pod nazwą „Pamiętnik Historyczno-Polityczny”, a od 1788 r. jako „Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny”. Wyróżniał się nie tylko ze względu na osobę redaktora i nowoczesne formy organizacji pisma, lecz głównie z uwagi na szeroki wachlarz poruszanych zagadnień oraz ogromną rolę, jaką odegrał w kształtowaniu opinii publicznej w przededniu i w czasach

¹ M. Getka-Kenig, *Świtkowski Piotr*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. LII, Warszawa–Kraków 2017–2019, s. 45–49; E. Aleksandrowska, *Świtkowski Piotr*, [w:] *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. IV (S–T), koordynacja całości R. Loth, Warszawa 2003, s. 232–233; I. Łossowska, *Piotr Świtkowski (1744–1793)*, [w:] *Pisarze polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Gołiński, t. II, Warszawa 1994, s. 305–319; I. Homola-Dzikowska, *Pamiętnik Historyczno-Polityczny Piotra Świtkowskiego 1782–1792*, Kraków 1960, s. 10–24.

Sejmu Czteroletniego, w walce o naprawę ustroju Rzeczypospolitej i o reformy społeczno-gospodarcze. Gazeta doczekała się doskonałej, w moim przekonaniu, monografii pióra Ireny Homoli-Dzikowskiej², a także szeregu mniejszych (bardziej lub mniej udanych) opracowań³, dlatego pozwolę sobie zrezygnować w tym miejscu z jej ogólnej charakterystyki. Zasadnym wydaje się jednak zwrócenie uwagi na kilka kwestii, istotnych dla dalszych rozważań.

Przede wszystkim należy zauważyć, że Świtkowski z żywym zainteresowaniem śledził rozwój sytuacji na północy Europy i w samej Szwecji. Od lipca 1788 r. na łamach „Pamiętnika” ukazywały się periodyczne sprawozdania z przebiegu konfliktu szwedzko-rosyjskiego, zamieszczane w rubryce *Wojna północna między Moskwą i Szwecją*, a niekiedy też w zamykającym tom dziale pt. *Obraz polityczny Europy* lub *Obraz polityczny różnych krajów*. Opisywano w nich najważniejsze bitwy lądowe i morskie, jak również mało istotne potyczki. Informowano o ruchach i stanie nieprzyjacielskich armii, drukowano etaty wojsk, manifesty dworów w Sztokholmie i Petersburgu oraz reskrypty władców. Pisano wreszcie o próbach mediacji potrójnej koalicji (Wielka Brytania, Prusy, Holandia) i prowadzonych rozmowach pokojowych. Ten różnorodny i w sumie bogaty materiał w zupełności wystarczał do prawidłowego zorientowania polskiego czytelnika w wydarzeniach rozgrywających się na Północy. Obraz konfliktu szwedzko-rosyjskiego na kartach „Pamiętnika” dopełniały wiadomości geograficzne o Finlandii⁴ oraz analiza sytuacji wewnętrznej Szwecji,

² I. Homola-Dzikowska, *op. cit.*

³ J. Łojek, *Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII wieku*, Warszawa 1960, *passim*; W. Giełżyński, *Prasa warszawska 1661–1914*, Warszawa 1962, s. 45–51; J. Łojek, *Prasa polska w latach 1661–1831*, [w:] *Historia prasy polskiej*, red. idem, cz. 1 (*Prasa polska w latach 1661–1864*), Warszawa 1976, s. 50–52; M. Karkocha, *Obraz Francji w dobie rewolucji na łamach prasy warszawskiej z lat 1789–1794*, Łódź 2011, s. 51–62 (tu też omówienie obszernej literatury przedmiotu); D. Hombek, *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej*, Kraków 2001, s. 193–209; eadem, *Dzieje prasy polskiej. Wiek XVIII (do 1795 r.)*, Kielce 2016, s. 113–116.

⁴ *Geograficzne uwagi i opisy Finlandii i guberni wiburskiej jako teatru niniejszej wojny północnej*, „Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny” [dalej: PHPE], wrzesień 1788, s. 774–785.

borykającej się z ogromnymi trudnościami finansowymi⁵ i buntem oficerów w armii fińskiej (konfederacja w Anjala)⁶.

Równie istotne wydaje się zagadnienie stosunku „Pamiętnika” do opisywanych zdarzeń. Otóż sprawozdania Śwйтkowskiego z przebiegu walk na froncie północnym charakteryzuje umiar i próba obiektywnego przedstawienia zdarzeń. Wyczuwa się w nich wyraźną sympatię dla Szwecji i jej władcy Gustawa III, połączoną z niechęcią do Imperium Rosyjskiego, czyhającego na zglęb tego kraju, oraz Turcji, w latach 1787–1792 uwikłanej w wojnę z Rosją i sprzymierzoną z nią Austrią⁷. Redaktor „Pamiętnika” chwalił męstwo i bitność żołnierzy szwedzkich⁸, Gustawa zaś stawiał w rzędzie najwybitniejszych monarchów europejskich i wskazywał jako wzór godny naśladowania (zarówno z uwagi na przeprowadzone przez niego oświeceniowe reformy, jak i próby naprawy ustroju politycznego państwa oraz wyzwolenia się spod rosyjskiej kurateli). W jednym z artykułów pisał:

Na szczęście dla imienia i narodu szwedzkiego, król od Francji wsparty, przywrócił sobie roku 1772 rząd absolutny, a od tego momentu zamieszania krajowe i faksje ustały. Na miejsce długich obrad, które zawsze na próżnych mowach, swarach i nieobyczajnych krzykach schodziły, a naród szwedzki u całej Europy na pośmiewisko wydawały, wychodzić zaczęły z gabinetu mądre rozrządzenia i ustawy, a departamenta rządu, nie mając

⁵ W roku 1789 dług publiczny Szwecji wynosił 14 mln talarów. PHPE, kwiecień 1789, s. 450.

⁶ Por. zwłaszcza artykuł *Uwiedomienie dokładne o buncie tegorocznym wojska szwedzkiego w Finlandii*, PHPE, grudzień 1788, s. 1132–1141.

⁷ Najnowsza monografia tego konfliktu por. M. Karkocha, *Flagrante bello. Wielka wojna wschodnia w relacjach prasy warszawskiej (1787–1792)*, Łódź 2021.

⁸ Przykładowo PHPE, lipiec 1789, s. 726: „Przynajmniej dotąd, gdzie tylko Szwedzi spotkali się z Moskalami, potykali się oni z męstwem upornym i statecznym, nie mogąc w okopach jakich oprzeć się przemocą, z zimną krwią cofali się w porządku i na pierwszym jakim miejscu uszykowawszy się, stawiali znowu wbrew nieprzyjacielowi. Co to za odmiana Szwedów niegdyś nieporządnym i niezgodnym, a zawsze od Moskwy i Prusaków bitych!”. Cytaty z prasy zmodernizowano zgodnie z zaleceniami instrukcji dla źródeł nowożytnych (*Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953).

już żadnej od partii przekupionych przeszkody, wszystko do skutku spieszenie przywodziły. Wnet się dzielnego i czynnego rządu zbawienne okazały skutki. Skarb przedtem zawsze próżny i ubogi, został napełniony. Obywatele nie mając na głowie publicznych interesów, którym zaradzić nie umieli, [...] jęli się szczerze gospodarstwa i przemysłu. Wnet rolnictwo, manufaktury i handel zakwitły. Wojsko zostało pomnożone i flota taka, jaka dziś jest prawie ze wszystkim utworzona. Co by się było dotąd działo z[e] Szwecją, gdyby rząd jej niesforne w ręku tylu tysięcy zostający, nie był się dostał w ręce czynnego i swych powinności dopełniającego pana? Ministrowie rosyjscy, w Sztokholmie rezydujący, nie mogli być obojętni na tę rewolucję, przez którą Szwecja umknęła się z podległości rosyjskiej, w której od tylu lat zostawała⁹.

Z przytoczonego tu wyjątku wynika ponadto, że Szwecja pod rządami Gustawa III jawiła się Świtkowskiemu jako kraj mlekiem i miodem płynący. Determinacja, a czasem desperackie kroki tego monarchy poczytywane były natomiast przez księdza redaktora jako przejaw wielkiej miłości króla do państwa i poddanych.

Dodać do tego trzeba garść spostrzeżeń na temat źródła pozyskiwanych informacji i komentarza redakcyjnego. Zgodnie z ówczesną praktyką Świtkowski przedrukowywał artykuły z pism i gazet zagranicznych, uzupełniając je własnymi objaśnieniami. Były to najczęściej zdawkowe uwagi, zamykające się w jednym celnym zdaniu (np. „w osobie Gustawa III Moskwa ma takiego przeciwnika, którym pogardzać nie może”)¹⁰, choć nie brakowało też rozbudowanego komentarza, czego przykładem powyższy cytat. Publikując wiadomości z wojny północnej, redaktor „Pamiętnika” powoływał się zarówno na wojskowe raporty szwedzkie,

⁹ PHPE, lipiec 1788, s. 660–661.

¹⁰ PHPE, kwiecień 1790, s. 365. A w innym miejscu: „Jak ta wojna z[e] Szwecją jest nie na porękę Moskwie, zwłaszcza w niniejszych okolicznościach, można się łatwo domyślić” (PHPE, lipiec 1788, s. 659); albo „Siły wewnętrzne Moskwy nie są tak wielkie, jak pospolicie rozumieją” (PHPE, sierpień 1788, s. 696).

jak i rosyjskie. I tak, opis działań szwedzkiej floty liniowej w kampanii 1788 r. został zaczerpnięty z dziennika majora Friedrica Georga Hierta (1746–1814)¹¹, a bitwy morskiej pod Rewlem (13 V 1790) z raportu księcia Karola Sudermańskiego, zestawionego z doniesieniami strony przeciwnej¹². Z kolei relacja z fatalnej dla Szwedów batalii w akwenie Zatoki Wyborskiej (3 VII 1790) pochodziła z raportu rosyjskiego admirała Wasilija J. Cziczagowa¹³. Na ogół jednak Świtkowski obywatel się bez podawania bliższych wskazówek w tym zakresie¹⁴.

Początek wojny: kampania roku 1788

Wykorzystując zaangażowanie Rosji w wojnie z Imperium Osmańskim, latem 1788 r. Gustaw III bez wypowiedzenia wojny rozpoczął na szeroką skalę zakrojone operacje morskie i poprowadził ofensywę lądową z Finlandii na niemal ogołocony z wojsk Petersburg. „Pamiętnik” wskazywał trzy zasadnicze powody, jakie skłoniły władcę Szwecji do ataku na Rosję: 1) „podjudzanie” przez Francję, 2) obietnice wsparcia finansowego ze strony Turcji, 3) zwłaszcza jednak uraza do dworu petersburskiego, który mocno ingerował w wewnętrzne sprawy Szwecji, rzekomo w obronie zagrożonej szwedzkiej „wolności”. Oceniając sytuację międzynarodową tego państwa jako korzystną, Świtkowski wyrażał jednak przekonanie, że Gustaw III powinien był wstrzymać się z rozpoczęciem wojny do czasu wyjścia na Morze Śródziemne rosyjskiej Floty Bałtyckiej, zadaniem której było prowadzenie działań przeciwko Porcie od południa. Siły Katarzyny II na Bałtyku przewyższały bowiem

¹¹ *Journal expedycji floty szwedzkiej w roku 1788 przez Fryderlyka Hjerta*, PHPE, czerwiec 1789, s. 579–595. Przedruk z: [F.G. Hierta], *Journal öfver kongl. svenska flottans sjö-expedition år 1788. Förbättrad upplaga*, Stockholm 1789. Informacje o autorze tego dziennika: *Svenska adelns Ättar-taflor utgifna af Gabriel Anrep*, Bd II, Stockholm 1861, s. 267.

¹² PHPE, czerwiec 1790, s. 540–545.

¹³ PHPE, lipiec 1790, s. 959–963.

¹⁴ Por. też uwagi na temat autorstwa artykułów i rodzaju komentarza w „Pamiętniku”: I. Homola-Dzikowska, *op. cit.*, s. 30–37.

potencjał militarny Szwecji. Ta ostatnia w chwili wybuchu wojny miała 24 okręty liniowe i 15 fregat o łącznej liczbie 2104 dział. Flota rosyjska zaś jeszcze w 1786 r. składała się z 33 liniowców, 18 fregat oraz 3054 dział. Od tego czasu uległa jednak powiększeniu o duże okręty uzbrojone w 100 armat, co dawało jej znaczną przewagę ogniową nad przeciwnikiem (ogółem 3,5 tys. dział). Redaktor gazety wyrażał przy tym złudną nadzieję dotyczącą intencji Gustawa III, stwierdzając, że wywołał on wojnę po to tylko, by uniemożliwić cesarzowej przerzucenie floty na Morze Śródziemne i zaatakowanie od tej strony Turcji¹⁵.

Przygotowując się do rozprawy z Rosją, Gustaw III starał się zapewnić sobie odpowiednich sojuszników. „Pamiętnik” donosił, że władca Szwecji zawarł z dworem lizbońskim ugodę dotyczącą trzymania rezydentów, a z dworem duńskim „nową szczerą przyjaźń” i z tego powodu odwiedził nawet Kopenhagę (w październiku 1787 r.). Król chciał uzyskać zapewnienie, że Dania zachowa neutralność na wypadek wojny szwedzko-rosyjskiej, co się jednak nie udało. Duński rząd nie zamierzał bowiem naruszać swoich zobowiązań sojuszniczych wobec Rosji. Po wybuchu wojny rosyjsko-tureckiej Gustaw wydał rozporządzenie zabraniające poddanym zaciągania się na służbę w obcej flocie. „Wprawdzie stąd nie można było wnosić nic osobliwego – pisał Świtkowski – wszystko w Szwecji zdawało się obiecywać spokojność, aż nagle wydany był rozkaz, żeby flota cała wyszła pod żagle”¹⁶.

¹⁵ PHPE, lipiec 1788, s. 659–663. Według rosyjskiego historyka Lubomira G. Beskrownyja na początku wojny flota liniowa Szwecji liczyła 26 okrętów liniowych i 14 fregat, a jej flota przybrzeżna – 140 statków wiosłowych. Rosja miała 48 liniowców, 26 fregat i 30 jednostek wiosłowych, wiele z tych okrętów było jednak mocno zniszczonych i nie mogło być użyte w działaniach wojennych. Por. L.G. Beskrownyj, *Russkaâ armia i flot v XVIII veke (očerki)*, Moskwa 1958, s. 574–575. Z kolei wybitny angielski badacz Roger Charles Anderson podaje, że w 1788 r. Szwedzi mieli na morzu tylko 15 z ogólnej liczby 26 liniowców, podczas gdy Rosjanie 31 z 48 tego typu okrętów. Por. idem, *Naval wars in the Baltic during the sailing-ship epoch 1522–1850*, London 1910, s. 251.

¹⁶ PHPE, lipiec 1788, s. 651–652 (tu cyt.); sierpień 1788, s. 693–694. Szczegółowo na temat przygotowań Szwecji do wojny z Rosją oraz prób pozyskania poparcia dworów w Kopenhadze, Londynie, Berlinie i Paryżu por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka wobec kryzysu monarchii we Francji w latach 1787–1792*, Łódź 2000, s. 174–187; idem, *France in Sweden's Foreign Policy in the Era of Gustav III's Reign (1771–1792)*, Łódź 2016, s. 150–162; idem, *Geneza i początki wojny*

Rankiem 9 czerwca 1788 r. szwedzka flota żaglowa (15 liniowców, sześć fregat i trzy lekkie okręty)¹⁷ pod dowództwem księcia Karola Sudermańskiego wypłynęła z Karlskrony. Królewskiemu bratu towarzyszyli: wiceadmiral hrabia Anton Johan Wrangel Młodszy (1724–1799)¹⁸ i jako kapitan okrętu flagowego doświadczony oficer marynarki, podpułkownik Otto Henrik Nordenskjöld (1747–1832)¹⁹. Gazeta informowała swoich czytelników, że flota księcia Karola została uzbrojona i wyekspediowana „bez najmniejszego obciążenia kraju”, za subsydia uzyskane z Konstantynopola. Opatrzono ją w żywność na trzy miesiące „i wszystko rozporządzono tak szybko, cicho a porządnie, iż to czyni wielki honor rządowi szwedzkiemu”²⁰.

Dnia 21 czerwca flota szwedzka napotkała u wybrzeży Saaremy niewielką eskadrę rosyjską złożoną z siedmiu okrętów (trzy liniowce, jedna fregata, trzy zbrojne okręty transportowe). Była to przednia straż Floty Bałtyckiej, która po przejściu cieśnin duńskich miała udać się na Morze Śródziemne. Szwedzi ruszyli w pościg za Rosjanami i próbowali sprowokować konflikt, domagając się oddania honorów pawilonowi szwedzkiemu, co stało w jawnej

szwedzko-rosyjskiej (kampania 1788 r.) w świetle korespondencji Gustawa III, [w:] Między Zachodem a Wschodem, t. II (Studia ku czci profesora Jacka Staszewskiego), red. J. Dumanowski, B. Dybaś, K. Mikulski, J. Poraziński, S. Roszak, Toruń 2003, s. 43–49.

17 Były to: liniowce – okręt flagowy „Gustaw III”, „Zofia Magdalena”, „Królewicz Gustaw” (uzbrojone w 70 dział), „Gustaw Adolf”, „Przyjaźń”, „Cnota”, „Honor”, „Sprawiedliwość”, „Przezorność”, „Ojczyzna”, „Waza” i „Elżbieta Jadwiga Karolina” (60 dział); fregaty – „Starzec”, „Jaramas” (44 dział), „Minerwa”, „Wenus”, „Thetis” i „Camilla” (40 dział). Dwa liniowce („Królewicz Karol” i „Fryderyk Adolf”) nie zostały przez Śwйтkowskiego odnotowane, podobnie jak nazwy trzech mniejszych jednostek żaglowych. Wiele z tych okrętów zostało wybudowanych według „nowego sposobu”, pod nadzorem jednego z najlepszych w tym czasie konstruktorów – Fredrika Henrika Chapmana (1721–1808). PHPE, lipiec 1788, s. 654–655 (tu jednak mylna data wypłynięcia floty w morze – 4 czerwca). Por. R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 241 (gdzie nieco inna liczba dział na poszczególnych okrętach); [F.G. Hiertal], *Journal...*, karty bez paginacji.

18 *Wrangel, Anton Johan*, [w:] *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, Bd XXI (Winstrup–Wåmund), Örebro 1855, s. 151–152; *Wrangel, Anton Johan*, [w:] *Svenskt biografiskt handlexikon*, Bd II (L–Ö), Stockholm 1906, s. 749.

19 *Nordenskjöld, Otto Henrik*, [w:] *Svenskt biografiskt...*, Bd II, s. 198.

20 PHPE, lipiec 1788, s. 654–655 (tu cyt.); sierpień 1788, s. 703; czerwiec 1789, s. 579.

sprzeczności z traktatem pokojowym w Åbo (1743). Wiceadmirał Wilhelm von Dessin, który dowodził rosyjską eskadrą, dopiero nazajutrz zgodził się uczynić zadość żądaniu królewicza i pozdrowił szwedzki pawilon 15 wystrzałami armatnimi, na które Szwedzi odpowiedzieli tylko ośmiokrotnym wystrzałem. Po tym incydencie flota Karola Sudermańskiego skierowała się na północ w stronę półwyspu Hanko, a eskadra rosyjska kontynuowała podróż do Kopenhagi. Ponieważ Szwedzi chcieli uniknąć wszczęcia konfliktu, stracili szansę na sprowokowanie Rosjan do wojny²¹.

Tymczasem w stosunkach szwedzko-rosyjskich nastąpiła dalsza eskalacja. Dnia 13 czerwca poseł rosyjski w Sztokholmie, hrabia Andrzej Kiriłłowicz Razumowski (1752–1836), przekazał dworowi szwedzkiemu notę, w której domagał się kategorycznej odpowiedzi, przeciwko komu Szwecja tak niespodziewane się zbroi. Nota ta adresowana była nie tylko do Gustawa III, ale także do ministrów i wszystkich tych, którzy mieli udział w rządzie.

Uraziło to króla – donosił „Pamiętnik” – i zamiast odpowiedzi, której się domagał minister rosyjski, dano mu do zrozumienia, iż w Szwecji sam tylko król panuje i do niego samego udawać się należy tylko w publicznych interesach, a że hrabia Razumowski tego nie zachował, przeto król więcej go za ministra u dworu swego znać nie chce i tylko 8 dni pozwala m[u] bawić się w krajach swoich²².

Gdy wieści o tym dotarły do Petersburga, Katarzyna wzajemnie rozkazała wydalić z Rosji ambasadora szwedzkiego Johana Fredrika von Nolckena (1737–1809). W dniu, w którym poseł imperatorowej

21 PHPE, lipiec 1788, s. 655–656; czerwiec 1789, s. 580–582. Por. R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 242; A. Andrusiewicz, *Katarzyna Wielka. Prawda i mit*, Warszawa 2012, s. 508; J. Gozdawa-Gołębiowski, *Wojny morskie 1775–1851*, Warszawa 2001, s. 155; P.P. Wiczorkiewicz, *Historia wojen morskich. Wiek żagla*, t. I, Warszawa 1995, s. 415; A.N. Petrov, *Vtoraa tureckaa vojna v carstvovanie imperatricy Ekateriny II, 1787–1791 g.*, t. I (1787–1789 gg.), S.-Peterburg’ 1880, s. 220–221 (tu wzmianka, że Rosjanie pozdrowili księcia Sudermańskiego salutem armatnim złożonym z 13 salw).

22 PHPE, lipiec 1788, s. 652–653.

otrzymał nakaz wyjazdu (23 czerwca), Gustaw III wsiadł na jeden z okrętów i na czele floty galer, na której zaokrętowana była jego armia, udał się do Finlandii. Swemu bratu, księciu Sudermańskiemu, polecił natomiast popłynąć do Zatoki Fińskiej, gdzie miał starać się utrudnić stacjonującej w Karlstadsie eskadrze rosyjskiej wyjście w morze i udaremnić ewentualne próby wysadzenia desantu na brzegach szwedzkich. Dnia 1 lipca władca Szwecji przybył do floty liniowej i oznajmił wielkiemu admirałowi o rozpoczęciu wojny z Rosją. Karol Sudermański żałował, że nie nastąpiło to dwa tygodnie wcześniej; mógłby wówczas rozprawić się z nieprzyjacielską eskadrą, a tak pozwolił jej odpłynąć wolno. Tydzień później (7 lipca) flota szwedzka została powiadomiona o stanie wojny i już nazajutrz zaskoczyła dwie nieprzygotowane fregaty rosyjskie: „Jaramas” i „Hektor”, które nie wiedziały o wojnie i zostały szybko schwytane²³. „Te fregaty były prowiantami, amunicją, mundurami i żaglami dobrze opatrzone, i przydały się bardzo naszej [szwedzkiej] flocie [...]” – informowała gazeta²⁴.

W dniu 14 lipca szwedzka flota liniowa wypłynęła w morze z zadaniem odnalezienia i zaatakowania floty przeciwnika. Do spotkania doszło 17 lipca na wysokości Hoglandu (ros. Gogland). Księżę Sudermański miał pod rozkazami 15 okrętów liniowych, osiem fregat, pięć mniejszych jednostek i trzy okręty transportowe (*paketboty*). Flota rosyjska pod dowództwem admirała Samuela Greigha (1735–1788)²⁵ tylko nieznacznie przewyższała liczebnością przeciwnika (17 liniowców, dziewięć fregat i odpowiednia liczba okrętów transportowych), miała jednak o 200–300 dział więcej.

²³ *Ibidem*; sierpień 1788, s. 699; czerwiec 1789, s. 583–585. Por. W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. II, Warszawa 1991, s. 133–134; R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 242–243; Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 188; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 162; idem, *Geneza i początki wojny...*, s. 49, 51–54; J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 155; P.P. Wieczorkiewicz, *op. cit.*, s. 415; A.N. Petrov, *op. cit.*, s. 221–224, 228.

²⁴ PHPE, czerwiec 1789, s. 585.

²⁵ N.V. Skrickij, *Geroj Česmy i Goglanda. S.K. Grejg*, [w:] idem, *Georgievskie kavalery pod Andreevskim flagom. Russkie admiraly – kavalery ordena Svätogo Georgiâ I i II stepenej*, Moskwa 2002, s. 19–79, http://militera.lib.ru/bio/skritsky_nv/o1.html (dostęp: 8 II 2022).

O godz. 13.00 Szwedzi ujrzeli nieprzyjaciela i ustawili się w linii. Flota ich powoli szła z wiatrem, czekając na zbliżenie się okrętów wroga, które szły pod pełnymi żaglami. Na czele eskadry rosyjskiej znajdował się okręt admirała Greigha, uzbrojony w 108 dział, oraz dwie inne jednostki mające po 80 dział. Obustronna kanonada rozpoczęła się o godz. 17.00 i trwała do godz. 22.00. Rosjanie przypuścili gwałtowny atak na szwedzki okręt flagowy „Gustaw III”, który nie mogąc wytrzymać ostrzału, po trzech godzinach wycofał się z pola walki. Zaciekła batalia nie dała nikomu przewagi, jednak w bitewnym zamieszaniu nastąpiło splątanie szyków, w wyniku czego obie strony straciły po jednym liniowcu odciętym od własnych jednostek (Szwedzi okręt wiceadmiralski „Królewicz Gustaw”, Rosjanie okręt „Władysław” dowodzony przez brygadiera Berga). Ponadto Rosjanie mieli dwa okręty bardzo zniszczone i jeden zatopiony. Straty w ludziach były znaczne po obu stronach: Rosjanie mieli 319 zabitych i 686 rannych²⁶, Szwedzi 128 zabitych i około 300 rannych (nie licząc załogi liniowca „Królewicz Gustaw”). Wśród poległych znajdował się kapitan szwedzkiego okrętu „Waza” i dowódca fregaty „Gres”. Karol Sudermański odniósł niegroźną, aczkolwiek bolesną ranę: „mała drzazga trafiła go w nogę, która nabrzmiała od tego i była przyczyną, iż nazajutrz podczas uroczystości nie mógł się okazać w pełnym uniformie”²⁷. Gdy nastał świt, obie floty ustawiły się ponownie w szyku bojowym, gotowe podjąć przerwana walkę. Skończyło się na samej demonstracji sił. Eskadra szwedzka, korzystając z wiatru, pośpiesznie wycofała się do Sveaborga (fin. Suomenlinna) w celu naprawy i uzupełnienia sił, rosyjska zaś powróciła do Karlstadu²⁸.

²⁶ Identyczne dane podaje A.N. Petrov, *op. cit.*, s. 234. Nieco inne szacunki (1 tys. zabitych) odnotował admirał Greigh w raporcie przesłanym do dworu rosyjskiego (PHPE, czerwiec 1789, s. 592).

²⁷ PHPE, czerwiec 1789, s. 587–588.

²⁸ PHPE, lipiec 1788, s. 656–658; czerwiec 1789, s. 585–592. Obszernie na temat przebiegu tej batalii: L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 576–578 (tu nieco inne dane dotyczące liczebności floty szwedzkiej: 16 liniowców, osiem fregat i osiem mniejszych okrętów); R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 243–245 (autor podaje, że flota szwedzka składała się z 15 liniowców, pięciu fregat i 1180 dział, a rosyjska z 17 liniowców i 1220 dział. Bitwa kosztowała Rosjan 321 zabitych i 702 rannych, strona

W Sveaborgu Karol Sudermański odkrył, że brakuje cieśli do naprawy okrętów oraz kul do 36-funtowych armat. Port był bowiem zaopatrzony wyłącznie z myślą o flocie przybrzeżnej i nie składał amunicji do ciężkich dział. Znalezione za to wiele kul rosyjskich, 24-, 36- i 54-funtowych, które utkwily w burtach okrętów, jak również dużą liczbę kul zapalnych. Księżę wysłał więc jednego oficera do admirała Greigha z przypomnieniem, że stosowanie tych ostatnich na morzu uznawane jest za barbarzyństwo. Greigh zapewnił, że takie kule nie zostały przez Rosjan w bitwie użyte, a jeśli faktycznie tak było, natychmiast rozkaże tego zaprzestać. Wyznał również, że ogień floty szwedzkiej „był to jak ogień piekielny”²⁹.

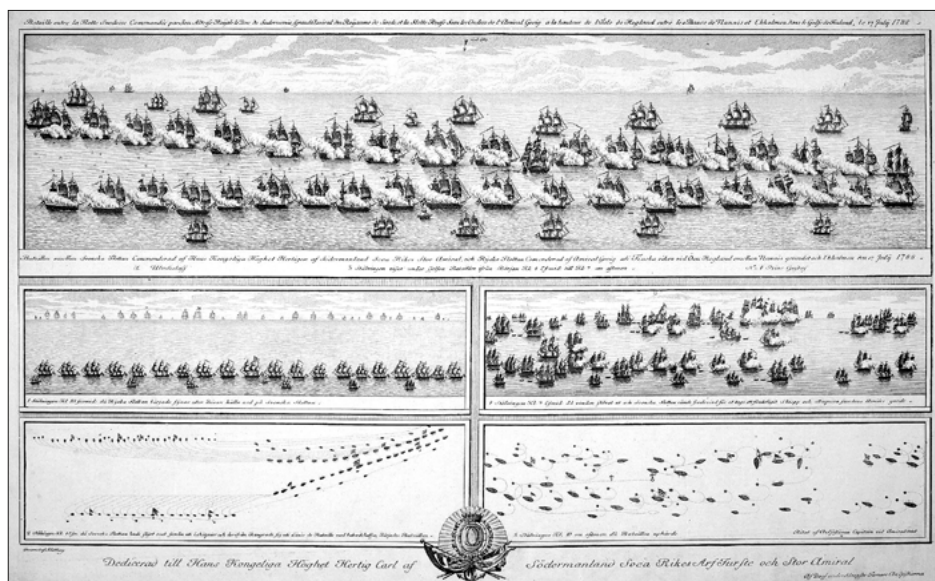
Niepowodzenie doznane pod Hoglandem zniweczyło plany Gustawa III ataku na Petersburg z dwóch stron. Szwedzka flota żaglowa znajdowała się w Sveaborgu, blokowana przez flotę rosyjską³⁰, a Petersburg nie był zagrożony nieprzyjacielskim desantem. O opanowaniu stolicy Rosji można więc było myśleć dopiero po zwycięskim zakończeniu kampanii na lądzie. Pierwsze potyczki graniczne miały miejsce jeszcze w czerwcu 1788 r.³¹, ale poważniejsze działania rozpoczęły się dopiero w następnym miesiącu. Upřednio jednak (12 lipca) Gustaw wystosował bardzo stanowcze

przeciwna miała 130 zabitych i 334 rannych, nie licząc załogi okrętu „Król-wicz Gustaw”. Całkowita strata Szwedów wynosiła 1151 marynarzy); H. Pemsel, *A history of war at sea. An atlas and chronology of conflict at sea from earliest times to the present*, Annapolis 1977, s. 76 (tu identyczne dane); J. Gozdawa-Golebiowski, *op. cit.*, s. 156–157. Por. też P.P. Wiczorkiewicz, *op. cit.*, s. 415; E. Kosiarski, *Bitwy morskie*, wyd. 4 popr. i uzup., Warszawa 1994, s. 129; Z. Ryniewicz, *Leksykon bitew świata*, wyd. 2, Warszawa 2008, s. 210 (tu odnotowano inną liczbę fregat obu walczących stron: Szwedzi – 13, Rosjanie – osiem); A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 508–509 (tu mylna data bitwy – 26 lipca, jak również inne szacunki strat rosyjskich – 539 zabitych i 720 rannych); A.N. Petrov, *op. cit.*, s. 233–234. O przebiegu działań morskich w pierwszej kampanii por. V.F. Golo-vačev, *Dejstvii russkago flota vo vremâ vojny Rossii so Šveciej v 1788–90 go-dah. Kampaniâ 1788 goda*, S.-Petersburg 1870.

29 PHPE, czerwiec 1789, s. 592–593.

30 PHPE, październik 1788, s. 954. Por. L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 578–579; A.N. Petrov, *op. cit.*, s. 235.

31 PHPE, lipiec 1788, s. 653. Por. L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 580; Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 188; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 162; idem, *Geneza i początki wojny...*, s. 55.

1. Bitwa morska pod Hoglandem, stoczona 17 lipca 1788 r. między Szwedami i Rosjanami z niejednoznacznym wynikiem (u góry ogólny widok bitwy, poniżej dwa mniejsze widoki ukazujące różne etapy walki, na dole dwa plany ilustrujące ruchy statków podczas bitwy), współczesna grafika autorstwa A. Sjöstierny (rysunek) i Jacoba Gillberga (grawerunek), ok. 1788

Royal Collection Trust / © Her Majesty Queen Elizabeth II 2022

ultimatum do dworu petersburskiego, w którym domagał się ukarania Razumowskiego, cesji rosyjskiej części Finlandii, zwrotu Inflant, Estonii i Karelii oraz wyrażenia zgody na szwedzką mediację w konflikcie rosyjsko-tureckim. Jako przyszły mediator król zażądał zaraz na wstępie oddania Krymu Turcji, a gdyby ta wzbraniała się dalej zawrzeć z Rosją pokój, żeby przez całą wojnę turecką wolno było Szwecji pozostawać pod bronią. Wygórowane te żądania, rzecz jasna, były nie do przyjęcia dla Katarzyny II³².

Dnia 19 lipca wojska szwedzkie pod osobistym dowództwem króla osaczyły i zablokowały twierdzę Nyslott (fin. Savonlinna) położoną

32 PHPE, sierpień 1788, s. 694. Por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 188; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 162; idem, *Genez a początki wojny...*, s. 56; W. Kalinka, *op. cit.*, s. 134; L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 574; A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 506; I. de Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, London 1981, s. 401; A.N. Petrov, *op. cit.*, s. 227–228.

nad jeziorem Saimaa (była ona ważnym punktem strategicznej obrony i zdobycie jej traktowano jako krok ku Petersburgowi), cztery dni później zaś przystąpiły do oblężenia Fredrikshamnu³³. Operacje przeciwko tej twierdzy rozwijały się zrazu pomyślnie, jednak pod koniec lipca w armii Gustawa III wybuchł bunt, zainicjowany i kierowany przez grupę wyższych oficerów fińskich dążących do utworzenia niepodległej Finlandii, a sekretnie podtrzymywany przez agentów rosyjskich. W tej sytuacji władca Szwecji odwołał szturm i wycofał swoje oddziały z terenów rosyjskich. Wojska fińskie otrzymały rozkaz udania się do obozu pod Liikkala, a flota skierowa ze szwedzkimi regimentami odpłynęła do Sveaborga. Sam król przeniósł swoją kwaterę główną do miejscowości Kymmenegård, doprowadzając tym samym do podzielenia sił.

Tymczasem opozycja oficerska zaczęła się rozrastać i zataczać coraz szersze kręgi. Spiskowcy wystosowali pismo do Katarzyny II (tzw. memoriał z Liikkala), deklarując w nim w imieniu całego narodu fińskiego pragnienie zachowania wieczystego pokoju między Szwecją a Rosją i proponując pertraktacje na temat granic. Wśród podpisanych na liście do cesarzowej znalazł się również generał Carl Gustaf Armfeldt Młodszy, głównodowodzący oddziałów fińskich. Wyśłannik spiskowców, major Johan (Jan) Anders Jägerhorn (1752–1825)³⁴, zawiózł pismo bezpośrednio do Petersburga. Na wieść o tym wystąpieniu Gustaw III zażądał w Kymmenegård złożenia przysięgi wierności przez wszystkich obecnych w obozie oficerów fińskich. W odpowiedzi 113 oficerów zawiązało konfederację w miejscowości Anjala (12/13 sierpnia), protestując przeciwko rozpoczęciu wojny bez zgody Riksdagu i wskazując na złe przygotowanie kampanii³⁵.

³³ PHPE, sierpień 1788, s. 704; R.K. Massie, *Katarzyna Wielka. Portret kobiety*, Kraków 2012, s. 477; A.N. Petrov, *op. cit.*, s. 232–233.

³⁴ Jägerhorn, z. *Johan Anders*, [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, Bd XIII (*Johan–Kikare*), red. Th. Westrin, Stockholm 1910, s. 359–360.

³⁵ Więcej na temat konfederacji w Anjala: *Uwiedomienie dokladne o buncie tegorocznym wojska szwedzkiego w Finlandii*, PHPE, grudzień 1788, s. 1132–1141. Por. też Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 189–191; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 163–164; idem, *Geneza i początki wojny...*, s. 57–59; idem,

Na domiar złego, 19 sierpnia 1788 r. do wojny przystąpiła Dania, naciskana przez Katarzynę II do wypełnienia zobowiązań wynikających z zawartego w 1773 r. sojuszu zaczepno-odpornego i podpisanej siedem lat później konwencji (pierwsze ogniwo tzw. Ligi Zbrojnej Neutralności). Podczas gdy na morzu rozpoczęły działania połączone siły duńsko-rosyjskie, skoncentrowany w południowej Norwegii korpus pod dowództwem księcia Karola Heskiego w sierpniu przekroczył granicę, biorąc do niewoli 700 Szwedów, i ruszył w kierunku Göteborga. Gdy wieści o tym dotarły do Gustawa III, ten podjął decyzję o natychmiastowym wyjeździe do Sztokholmu, powierzając dowództwo nad armią i flotą w Finlandii bratu Karolowi. Dnia 1 września monarcha był z powrotem w stolicy Szwecji, gdzie wygłosił płomienną mowę do ludu, wzywając do walki ze zbuntowanymi panami i zewnętrznym najeźdźcą – Duńczykami. Podobne przemówienia powtórzył w innych miejscowościach, wszędzie rozbudzając antyszlacheckie i patriotyczne nastroje. Chłopi otrzymali broń, tworzono lokalną obronę. Pochód Duńczyków w głąb Szwecji został powstrzymany, jednak nie dzięki działaniom militarnym, lecz interwencji dyplomatycznej Wielkiej Brytanii i Prus, o czym informował swoich czytelników ksiądz Świtkowski. Na skutek akcji przedstawicieli obu tych dworów w Kopenhadze 9 października 1788 r. zostało zawarte zawieszenie broni (najpierw na tydzień, potem na czas nieokreślony), w listopadzie zaś podpisano konwencję w Uddevalla, przewidującą wstrzymanie działań wojennych na okres sześciu miesięcy i definitywną ewakuację wojsk duńskich ze Szwecji³⁶.

Od liberała do despoty. Ewolucja postawy Gustawa III w latach 1771–1792, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. idem, Łódź 2011, s. 177–178; idem, *Przykład szwedzki – konfederacja w Anjala*, [w:] *Król a prawo stanów do oporu*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 2010, s. 163–180; B. Szordykowska, *Historia Finlandii*, Warszawa 2011, s. 71–73; T. Cieślak, *Historia Finlandii*, Wrocław 1983, s. 114–116; I. de Madariaga, *op. cit.*, s. 402; H. Nordland, *Soldiers and Citizens: The concept of citizenship and the Anjala Covenant, 1788–1790*, „Scandinavian Journal of History” 2014, vol. xxxix, s. 246–263.

³⁶ PHPE, październik 1788, s. 954. Por. W. Kalinka, *op. cit.*, s. 135; Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 192; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 165–166;

Tymczasem Karol Sudermański, który pod koniec sierpnia 1788 r. objął naczelne dowództwo nad zbuntowaną armią, doprowadził do przejściowego porozumienia ze skonfederowanymi oficerami i przywrócił względny porządek w wojsku. Naciskany przez malkontentów, we wrześniu podpisał zawieszenie broni z Rosją i wycofał swe oddziały z terenów nieprzyjaciela, zajmując pozycje nad rzeką Kymmene (fin. Kymijoki). „Sam tylko mążny i pocziwy generał Platen nie usłuchał rozkazów Xcia i pozostał z obiema batalionami gwardii w Finlandii moskiewskiej, oświadczając, że przerwa wojenna była podpisana od Xcia z przymusu, a nie z dobrowolnej chęci”³⁷. Wkrótce jednak niedostatek żywności zmusił go do powrotu w granice Szwecji. W listopadzie wrogie armie osiadły na leżach zimowych, a flota rosyjska zaprzestała blokady Sveaborga i odpłynęła do Rewla (ob. Tallin). Pozwoliło to szwedzkiej flocie liniowej bez przeszkód powrócić do Karlskrony (27 listopada)³⁸.

Tak więc kampania 1788 r. przebiegała w dużej mierze bez walk lądowych. Działania nie przyniosły żadnej ze stron konkretnych zdobyczy terytorialnych. Doszło jednak do aktywizacji obustronnej polemiki prasowej, której baczny obserwator był opinia publiczna. Dnia 21 lipca Gustaw III ogłosił deklarację, oskarżając Rosję o intrygantwo, zagarnięcie i podporządkowanie sobie Krymu, Kurlandii i Rzeczypospolitej oraz o próbę oderwania od Szwecji Finlandii i uczynienia z niej rosyjskiego protektoratu³⁹. Katarzyna II nie pozostała mu dłużna. Odpowiedziała tekstem

idem, *Geneza i początki wojny...*, s. 60–62; idem, *Od liberała...*, s. 179–181; A.N. Petrov, *op. cit.*, s. 236–237; L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 582; A. Kersten, *Historia Szwecji*, Wrocław 1973, s. 283–284; W. Czapliński, K. Górski, *Historia Danii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 250; G. Figiel, *Europejska polityka Wilhelma Pitta Młodszego (1783–1806)*, Lublin 2013, s. 140–141. Obszernie na temat udziału Danii w wojnie szwedzko-rosyjskiej por. G. Apenes, T. Dyrhaug, *Tyttebærkrigen: Det norske felttog i Sverige 1788*, Oslo 1998.

³⁷ PHPE, grudzień 1788, s. 1137.

³⁸ *Ibidem*, s. 1134–1137; czerwiec 1789, s. 595.

³⁹ Tekst tej deklaracji (w pełnym przekładzie i bez komentarzy): PHPE, wrzesień 1788, s. 804–820.

zatytułowanym *Primieczanija i istoriczeskije objasnienija na objawlenije jego wielicestwa Karola szwedskiego, izdannoe w Gel-singforsie w 21 ijula 1788 goda (Uwagi i historyczne objaśnienia względem deklaracji króla szwedzkiego Karola, opublikowane w Helsinkach 21 lipca 1788 roku)*, wydany w Petersburgu we wrześniu 1788 r., a przedrukowanym na łamach „Pamiętnika”⁴⁰. Wnosząc się na wyżyny swojego talentu literackiego, cesarzowa starała się wykazać w nim bezpodstawność oskarżeń szwedzkich, a zarazem zarzucała Gustawowi wiarołomstwo, zdradę, matactwa itp. W zakończeniu pisała:

Świat zatem oświecony niech sam osądzi, czyli król przez to osobliwe usprawiedliwienie siebie jest w stanie uchylene od siebie zarzutu, że on: 1) Traktat z Rosją złamał; 2) Swoją własną konstytucją państwa obalił; 3) Przez gwałt wyrządzony ministrowi rosyjskiemu zadał plamę swej własnej dostojności i postąpił sobie przeciw prawom narodów; 4) Nieprzyjacielskie kroki rozpoczął bez wypowiedzenia wojny i wydał wojnę bez przyczyny; 5) Od okrętów rosyjskich wtenczas, gdy jeszcze miał pokój w ustach, przeciw traktatom powitania wyciągał; 6) Wśród pokoju z nieprzyjaciółmi Rosji i całego chrześcijaństwa związek już zniszczony odnowił jedynie dlatego, żeby Rosji szkodzić; na koniec 7) Z urazą świętej osoby imperatorowej i państwa rosyjskiego zapędził się aż do ostatniego stopnia⁴¹.

⁴⁰ PHPE, styczeń 1789, s. 33–54. Publikacja ta (w jęz. rosyjskim) dostępna na stronie: <https://kp.rusneb.ru/item/reader/primechanii-i-istoricheskija-obyasnenii-na-obyavlenie-ego-velichestva-korolya-shvedskago-izdannoe-v-gelzingforse-v-21-den-iyulya-1788-goda-1> (dostęp: 20 i 2022). Por. B. Szordykowska, *op. cit.*, s. 71 (tu jednak nieprawdziwa data opublikowania odpowiedzi Katarzyny na deklarację szwedzką – czerwiec 1788 r.); W.A. Serczyk, *Katarzyna II – carowa Rosji*, Wrocław 1989, s. 260. Dodajmy w tym miejscu, że zdaniem imperatorowej Wszechrosji data ogłoszenia deklaracji szwedzkiej była fałszywa. Została bowiem wydana nie 21 lipca, lecz w sierpniu 1788 r., „i to na usilne żądanie wojska szwedzkiego i fińlandzkiego, które chciały wiedzieć, o co się bić miały, i dworu duńskiego, który chciał zważyć przyczyny wypowiedzenia tej wojny” (PHPE, styczeń 1789, s. 53–54).

⁴¹ *Ibidem*, s. 54.

Sytuacja wewnętrzna w Szwecji Przygotowania do nowej kampanii

Po zawieszeniu broni z Danią Gustaw III przebywał jakiś czas w Göteborgu, gdzie uczynił „wielorakie rozrządzenia”, po czym 19 grudnia powrócił do Sztokholmu.

Mieszczanie i lud w wielkim mnóstwie zgromadzony – donosił redaktor »Pamiętnika« – przyjął go z okazaniem wielkiej radości i w pośród radosnych okrzyków. Wyprzągłszy konie z jego karety, zaprowadzono go przez miasto iluminowane do zamku. Stołeczne miasto dało potem jeszcze równe dowody swego wielkiego ku królowi przywiązania. Jako to że pułki z mieszczan złożone wszędzie go strzegą i wartę w zamku odprawiają⁴².

Władca Szwecji mógł teraz przystąpić do rozprawy ze zbuntowanymi oficerami w wojsku fińskim. Już w październiku 1788 r. nastąpiły pierwsze aresztowania. Kolejnych uczestników konfederacji w Anjala zatrzymywano sukcesywnie aż do lutego 1789 r. Niektórym udało się schronić pod opiekuńczymi skrzydłami Katarzyny II, większość została jednak osadzona w więzieniu, gdzie miała oczekiwać na przesłuchania i sprawiedliwy wyrok⁴³.

Gustaw III zachował niezwykle silną pozycję, toteż w grudniu mógł zwołać Riksdag, nie obawiając się ataków ze strony opozycji. Stany nie tylko zaakceptowały wojnę z Rosją i uchwałyły środki na jej prowadzenie (7 mln talarów), ale też zgodziły się na poprawkę do konstytucji z 1772 r., zwaną *Aktem jedności i bezpieczeństwa*

⁴² PHPE, luty 1789, s. 196.

⁴³ *Ibidem*; PHPE, marzec 1789, s. 285; czerwiec 1789, s. 599; lipiec 1789, s. 672. Por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 203; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 176. Dodajmy w tym miejscu, że po dwuletnich bez mała przesłuchaniach sąd wojskowy skazał 87 konfederatów na śmierć. Gustaw III skorzystał jednak z prawa łaski i niemal wszystkich uwolnił od ponoszenia jakiegokolwiek kary. Tylko jeden – pułkownik Johan Henrik Hästesko (1741–1790) – został rozstrzelany. Por. T. Cieślak, *op. cit.*, s. 116; A. Kersten, *op. cit.*, s. 284.

(21 II 1789). W poważnym stopniu zwiększała ona władzę królewską, przyznając monarsze prawo rozpoczynania wojny i zawierania pokoju bez zgody parlamentu, szafunek pieniędzy w skarbie oraz pobór zwyczajnych podatków⁴⁴.

Gdy tylko król nieco odetchnął po pracach sejmowych, niezwłocznie przystąpił do przygotowań wojennych. Już wcześniej, po ustąpieniu lodów, w Karlskronie, Göteborgu i Helsingør rozpoczęto przygotowania do uzbrajania flot, co się jednak opóźniło przez panującą w Europie drożyznę. Nie poprzestając na uchwaleniu nowych podatków, władca Szwecji zawarł również traktat subsydialny z Turcją (11 VII 1789)⁴⁵. Podjął też szeroko zakrojone działania dyplomatyczne mające na celu zaktywizowanie sojuszników i neutralizację Danii. W maju 1789 r. redaktor „Pamiętnika”

44 Przebieg Riksdagu 1789 r. został szczegółowo zrelacjonowany na łamach „Pamiętnika” (PHPE, marzec 1789, s. 209–230, 280–285; kwiecień 1789, s. 449–450; maj 1789, s. 491–501; czerwiec 1789, s. 596–602), a *Akt jedności i bezpieczeństwa* przedrukowany *in extenso* (PHPE, marzec 1789, s. 231–237) oraz omówiony (PHPE, lipiec 1789, s. 666–672). Wydarzenia te stały się przedmiotem osobnego artykułu: Z. Anusik, M. Karkocha, *Absolutystyczny zamach stanu w Sztokholmie w 1789 r. w świetle doniesień „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2022, z. 110, s. 159–189. Por. też G. Majewska, *Szwecja. Kraj – ludzie – rzędy w polskiej opinii II połowy XVIII wieku*, Gdańsk 2004, s. 241 i nast. Ustawa parlamentu szwedzkiego o nowych podatkach (sześć artykułów, z których piąty dotyczył podatku wojennego): PHPE, listopad 1789, s. 1108–1114. Walerian Kalinka, inaczej niż Świtkowski podaje, że stany szwedzkie uchwaliły 6 mln talarów na spłatę długów królewskich i na dalszą wojnę. Por. idem, *op. cit.*, s. 136.

45 PHPE, maj 1789, s. 500–501; czerwiec 1789, s. 602, 604. Dodajmy w uzupełnieniu, że na mocy podpisanego w Stambule układu Szwecja miała otrzymywać 1 mln piastrów rocznie przez cały okres trwania wojny oraz uzyskać 10 mln piastrów w chwili podpisania traktatu pokojowego, pod warunkiem jednak, że Gustaw III nie zdecyduje się zawrzeć z Rosją osobnego układu. Połowę rocznej subwencji Turcja wypłaciła natychmiast. Por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 256–257; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 226; M. Karkocha, *Flagrante bello...*, s. 109; I. de Madariaga, *op. cit.*, s. 410; H. Topaktaş, *Osmánsko-polskie stosunki dyplomatyczne. Poselstwo Franciszka Piotra Potockiego do Stambułu (1788–1793)*, Kraków 2017, s. 250 (tu wysokość subsydium podana w tureckiej jednostce monetarnej – pomoc finansowa opiewała na łączną kwotę 20 tys. sakiewek akcze); W. Kalinka, *op. cit.*, s. 137 (tu z kolei kwota wyliczona we frankach – ogółem 30 mln franków); J. Black, *British Foreign Policy in an Age of Revolutions, 1783–1793*, Cambridge 1994, s. 292. Tekst porozumienia w odpisie przechowuje Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Archiwum Roskie, Akta Osobisto-Rodzinne i Majątkowo-Prawne 180, sygn. CXXXII/76, s. 161. Por. też *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, ed. G. Noradounghian, t. II (1789–1856), Paris 1900, no. 1, s. [1]–3.

informował, że posłowie angielski, holenderski i pruski w Kopenhadze starają się odwieźć Danię jeśli nie od aliansu z Rosją, to przynajmniej od udzielania jej znaczącej pomocy militarnej. Z kolei dwory hiszpański i francuski usiłowały przedłużyć zawieszenie broni co najmniej o kilka miesięcy, podobnie jak sama cesarzowa, która przez ten czas spodziewała się zadać Wysokiej Porcie decydujący cios, by potem bez przeszkód móc rozprawić się ze Szwecją. Lecz Dania, chcąc dać jawny przykład wiernego podtrzymywania sojuszu i swej przychylności ku Rosji, zaraz z nadejściem wiosny rozpoczęła przygotowania do drugiej kampanii „z takim pośpiechem, jak gdyby jej przyszło bronić ołtarzy swych i domów” – pisał Świtkowski. A dalej: „Rząd krajowy uczynił świeżo w wojsku morskim i lądowym promocją wielką, a to nie podług starszeństwa, lecz miano tylko wzgląd na talenta i zręczność do służby, co jest niemałym znakiem chęci prowadzenia wojny jeszcze i tego roku”⁴⁶. W księstwie Szlezwik-Holsztyn, przez które wojska pruskie mogły zaatakować Danię, zgromadzono dla obrony kilka regimentów jazdy i dywizji piechoty. Nad siłami tymi najwyższą komendę objął duński następca tronu Fryderyk (późniejszy Fryderyk VI). W Kopenhadze bazowała flota liniowa złożona z 11 okrętów, wspomagana przez rosyjską eskadrę (10 liniowców, trzy fregaty i dwie mniejsze jednostki), gotowa w każdej chwili wyjść w morze⁴⁷.

Do tematu rozmów dyplomatycznych i udziału Danii w wojnie szwedzko-rosyjskiej Świtkowski powrócił jeszcze w następnym miesiącu. W artykule z czerwca 1789 r. donosił, że ambasador brytyjski na dworze duńskim Sir Hugh Elliot (1752–1830) oświadczył, że władca Wielkiej Brytanii Jerzy III Hanowerski oraz jego sojusznicy, król Prus Fryderyk Wilhelm II i stany holenderskie, nie mogą dłużej tolerować naruszania równowagi sił na północy Europy. Zagroził, że jeśli Dania nie zaprzestanie wspierać

⁴⁶ PHPE, maj 1789, s. 543.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 542–544. Por. J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 158; P.P. Wieczorkiewicz, *op. cit.*, s. 416 (w obu tych publikacjach nieco inne dane dotyczące liczebności eskadry rosyjskiej – siedem liniowców i cztery fregaty).

militarnie Rosji, sprzymierzone dwory zostaną zmuszone do udzielenia pomocy Szwecji. Deklaracja ta niebawem przyniosła spodziewany skutek. Dania ogłosiła neutralność w trwającym konflikcie (9 lipca)⁴⁸.

Działania wojenne 1789 roku

Pierwsze utarczki między Rosjanami i Szwedami na granicach finlandzkich rozpoczęły się późną wiosną, „wszakże nic tam nie było decydującego” – pisał Świtkowski⁴⁹. Znaczniejsza potyczka rozegrała się 17 maja. Wojska szwedzkie natarły na stanowiska rosyjskie pod Russkofen i po trwającej pięć godzin walce zostały zmuszone do odwrotu. Szwedzi mieli 80 zabitych, straty przeciwnika były czterokrotnie mniejsze. Miesiąc później, 11 czerwca, generał lejtnant Iwan Iwanowicz Michelson (1735/1740–1807)⁵⁰ rozkazał zaatakować mocne stanowisko szwedzkie pod Kyro i mimo dzielnej obrony zajął je, kładąc trupem około 50 Szwedów i biorąc do niewoli czterech oficerów oraz 20 szeregowych żołnierzy. Zachęcony odniesionym zwycięstwem, Michelson nakazał szturmować niewielką, lecz dobrze zaopatrzoną forteczkę St. Michel. Szwedzki pułkownik Curt von Stedingk (1746–1837)⁵¹, mianowany naczelnym

⁴⁸ PHPE, czerwiec 1789, s. 602–404; luty 1790, s. 119. W kwestii mediacji państw trójprzymierza w wojnie szwedzko-rosyjskiej por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 200 i nast.; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 174 i nast.; I. de Madariaga, *op. cit.*, s. 402–403.

⁴⁹ PHPE, lipiec 1789, s. 722.

⁵⁰ S.V. Volkov, *Mihel'son Ivan Ivanovič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii: ènciklopedičeskij slovar' generalov i admiralov ot Petra I do Nikolaâ II*, t. II (*L–Â*), Moskwa 2010, s. 159–160; *Mihel'son (Ivan Ivanovič)*, [w:] *Ènciklopedičeskij slovar' Brokgauza i Efróna*, t. XIXa (*Mihaila orden – Moskovskij Telegraf*), S.-Peterburg 1896, s. 501; A. Mikaberidze, *Michelson, Ivan Ivanovich*, [w:] idem, *The Russian Officer Corps of the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1792–1815*, New York 2005, s. 252 (tu jednak mylna data urodzenia tego generała – rok 1755).

⁵¹ *Stedingk, Curt Bogislaus Ludvig Christopher von*, [w:] *Biographiskt lexicon...*, Bd xv (*Skogman–Stjerngranat*), Örebro 1848, s. 234–251; *Count Stedingk. Part I*, „Putnam's Monthly. A Magazine of Literature, Science, and Art” [New York] 1854, vol. IV, No. 22, s. 345–356; *Count Stedingk. Part II*, *ibidem*, No. 23, s. 492–503; *Count Stedingk. Part III, and Conclusion*, *ibidem*, No. 24, s. 571–581, https://books.google.pl/books?id=WSHQAAAAAJ&pg=PA346&redir_esc=y&hl=pl#v=onepage&q&f=false (dostęp: 27 II 2022).

dowódcą obrony Savolax i dowódcą tamtejszej brygady, pospieszył obrońcom na pomoc, „potężnie nacierającym Rusinom dał równie potężny odpór, przez całe 17 godzin, tak że Michelson choć 6 tys. ludzi i kilka armat mający nic nie wskórawszy, wrócił się nazad do Chrystyny, straciwszy 450 ludzi”⁵². Strona przeciwna utraciła 300 żołnierzy i trzech oficerów. Wzmocniony posiłkami z Villmanstrandu (fin. Lappeenranta), rosyjski dowódca natarł ponownie na Szwedów, zmusił ich do powrotu na swe dawne pozycje, po czym zajął forteczkę St. Michel. Ciężar walk przeniósł się w rejon ujścia rzeki Kymmene, gdzie znajdowały się główne siły szwedzkie⁵³.

Tymczasem Gustaw III, oddalwszy groźbę wojny z Danią dzięki mediacji angielsko-prusko-holenderskiej, tzw. potrójnej koalicji (*Triple Alliance*), w czerwcu 1789 r. przybył do swych wojsk lądowych w Finlandii i założył kwaterę główną w Elmie. Chcąc uspokoić nastroje panujące wśród ludności, niezwłocznie wydał uniwersał, w którym zapewniał o swoim ojcowskim przywiązaniu do wszystkich czterech stanów i przyrzekał, że choć posiada teraz najwyższą i niemal absolutną władzę, nie użyje jej nigdy przeciwko żadnemu partykularyzmowi. Po doniesieniu, że Rosjanie opanowali szaniec pod Sulkow broniony przez 500 Szwedów, król podzielił swoje wojska na trzy brygady i przeszedł z nimi za rzekę Kymmene. Pod Uddemalm armia szwedzka natrafiła na oddział nieprzyjaciół w sile 3600 ludzi, wydała mu bitwę i go poraziła. „To zwycięstwo otworzyło królowi drogę do Wilmanstradtu [Villmanstrandu], gdzie się znajdują magazyny rosyjskie i od opanowania którego miasta zawisło podbicie znacznej części wielkorządstwa wiburgskiego” – notował „Pamiętnik”⁵⁴. Podczas gdy główne siły pod dowództwem monarchy (3 tys. żołnierzy) rozpoczęły ofensywę w kierunku Villmanstrandu, generał Siegroph na czele drugiej brygady udał się do Fredrikshamnu z zamiarem opanowania tego portowego miasta od strony lądu, a generał major Kaulbars

52 PHPE, lipiec 1789, s. 723–724. Bitwa ta rozegrała się 13 VI 1789 r. pod Pärnasalmi.

53 *Ibidem*, s. 722–724. Por. A.N. Petrov, *op. cit.*, t. II, s. 134–135.

54 *Ibidem*, s. 725–726.

puścił się wzdłuż rzeki Kymmene dla zaatakowania tyłów generała Michelsona⁵⁵. Dalsze działania króla zostały jednak wstrzymane przez ofensywę wojsk rosyjskich pod dowództwem Michelsona, który wyparł oddział pułkownika Stedingka ze stanowiska Puumala (prowincja Savolax) i zajął forteczkę St. Michel, przez co Szwedzi zostali odcięci od reszty swych wojsk. Aby wesprzeć Stedingka i przywrócić z nim łączność, Gustaw III posłał w te strony Kaulbarsa. Udało mu się zatrzymać pochód armii rosyjskiej w głąb terytoriów szwedzkich i odzyskać forteczkę St. Michel⁵⁶.

Dnia 15 lipca z rozkazu króla generał major Kaulbars podjął próbę opanowania dobrze obwarowanego stanowiska rosyjskiego pod Caipias, bronionego przez generała majora Fiodora Pietrowicza Denisowa (1735/1738–1803)⁵⁷. Rosjanie nie tylko odparli przeciwnika, zmuszając go do wycofania się do Anjala, lecz także zajęli tyły szwedzkiego obozu pod Liikkala i tym samym odcięli drogę powrotną królowi, który z częścią swych wojsk usiłował w tym czasie zdobyć wawóz Högfors. Uwiadomiony o porażce Kaulbarsa, Gustaw III niezwłocznie zdjął go z dowództwa i nakazał hrabiemu Hamiltonowi połączyć swój korpus z dawnym korpusem Kaulbarsa. Siły te król wsparł znaczną częścią własnej kawalerii i na ich czele ruszył przeciwko Denisowowi, którego awangarda znajdowała się już pod Anjala⁵⁸. „Pamiętnik” relacjonował:

Denisow widząc nadchodzących Szwedów, z taką szybkością począł uchodzić przed nimi, z jaką ich niedawno gnał był przed sobą. Tak tedy król rezolutną i roztropną odwagą swoją naprawił

⁵⁵ *Ibidem*, s. 673, 724–726.

⁵⁶ PHPE, sierpień 1789, s. 817–819.

⁵⁷ Denisov, *graf Fedor Petrovič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. VI (*Dabelov-Dād'kovskij*), izd. pod nablúdeniem' predsedatelá Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1905, s. 248–249 (tu jednak mylna data śmierci Denisowa – rok 1811); Denisov, *gr.*, *Fedor Petrovič*, [w:] *Voennaâ ênciklopediâ*, red. gen. štaba polk. V.F. Novickij, voen. inž. podpolk. A.V. fon Švarc, t. IX [*Dvinskij-Elec*], Sankt-Peterburg 1912, s. 38–39; S.V. Volkov, *Graf Denisov Fedor Petrovič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. I (A–K), Moskva 2010, s. 445; A. Mikaberidze, 2. Denisov, *Fedor Petrovich*, [w:] idem, *The Russian Officer Corps...*, s. 73.

⁵⁸ PHPE, sierpień 1789, s. 819–821.

to, co tchórz jego generał był zepsuł. A choć przez to król był przymuszony do opuszczenia dobrze leżącego obozu pod Likala [Liikkala], nic się jednak złego stąd nie stało, gdyż przez opasowanie owego wąwozu pod Hegfors [Högfors] droga została Szwedom otwarta do Frydrychshamu [Fredrikshamn]⁵⁹.

Odejście wojsk rosyjskich z Savolax umożliwiło znajdującym się w tym rejonie wojskom szwedzkim pod dowództwem pułkownika C. von Stedingka przystąpienie do natarcia. Jego siły ruszyły w kierunku Nyslott i wygrały kilka starć z Rosjanami: 20 lipca na wzgórzu Parkumäki, gdzie pobito znacznie liczniejszy oddział rosyjski pod dowództwem generała Wilhelma Schultza von Ascheradena (1740–1792)⁶⁰, zdobywając cały obóz i niemałe łupy wojenne (pięć armat, dwie chorągwie, 16 wozów z amunicją, 600 sztuk broni oraz 100 mundurów), po czym zwycięzca został nagrodzony stopniem generała majora⁶¹; a 7 października pod Laitaatsilla. Sukcesy te przyniosły brygadzie Savolax zwrot utraconych w ciągu tej wojny ziem i tylko Puumala pozostała pod kontrolą Rosji⁶².

Natomiast całkowitym niepowodzeniem zakończyły się operacje Szwedów na morzu. Na początku czerwca 1789 r. wielki admirał książę Karol Sudermański udał się do Karlskrony z zamiarem jak najszybszego wyjścia floty żaglowej w morze. Jednak siły te, zatrzymane przez lody, mogły opuścić port dopiero 20 lipca. Składały się z 22 okrętów liniowych, kilkunastu fregat i szeregu mniejszych jednostek. Zadaniem ich było czuwać nad bezpieczeństwem linii komunikacyjnych łączących Finlandię z macierzystymi i pomorskimi portami, skąd sprowadzić miano posiłki dla

⁵⁹ *Ibidem*, s. 820–821.

⁶⁰ I.N. Artamonova, *Šul'c-fon-Ašeraden, Vil'gel'm Vasil'evič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. XXIII (*Šebanov–Šūtč*), izd. pod nablūdeniem' predsedatelā Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1911, s. 533.

⁶¹ W czasie walk pod Parkumäki Rosjanie stracili 205 zabitych i 650 jeńców, Szwedzi mieli tylko 39 poległych i 149 rannych. PHPE, sierpień 1789, s. 821–825.

⁶² PHPE, listopad 1789, s. 1106–1107. Por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 255; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 224–225; T. Cieślak, *op. cit.*, s. 117.

przeprowadzającej główne uderzenie armii Gustawa III. Rosjanie mogli przeciwstawić Szwedom znacznie liczniejsze siły, składające się z 34 liniowców i szeregu fregat. Zostały one wzmocnione siedmioma nowymi okrętami, zbudowanymi w stoczniach Archan-gielska (trzy liniowce 74-działowe, dwa 64-działowe i dwie fregaty uzbrojone w 36 dział). Po śmierci admirała Greigha (28 X 1788) dowództwo nad rosyjską Flotą Bałtycką przejął admirał Wasilij Jakowlewicz Cziczagow (1726–1809)⁶³, który na początku swojej kariery wojskowej odbył staż we flocie brytyjskiej⁶⁴.

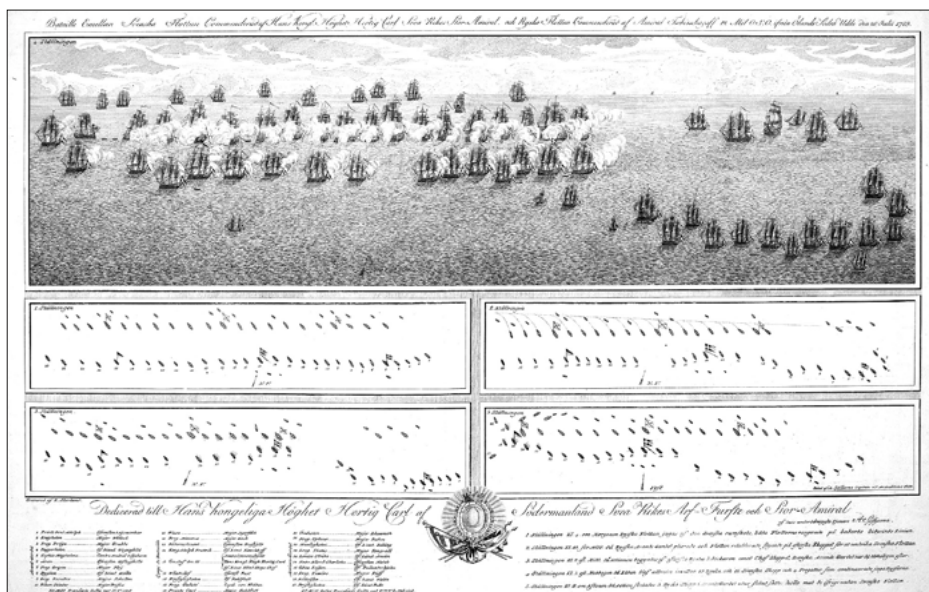
Otrzymałszy meldunek, że główne siły rosyjskie pod dowództwem Cziczagowa pojawiły się na zachód od wyspy Bornholm, szwedzki admirał natychmiast podążył w tamtą stronę z zamiarem zaatakowania przeciwnika. Widząc wrogą flotyllę nadciągającą w szyku torowym, Rosjanie ustawili się w taki sposób, że Szwedzi mogli ostrzelać tylko jedno skrzydło ich eskadry. Bitwa, która rozegrała się 26 lipca koło wyspy Olandii, „trwała godzin kilka i kosztowała dużo prochu, ale z małym przelaniem krwi ludzkiej i bez żadnej w okrętach straty”⁶⁵. Szwedzi mieli sześciu zabitych i około 100 rannych, straty rosyjskie były porównywalne. Książę Karol Sudermański, obawiając się odcięcia od swojej głównej bazy operacyjnej oraz połączenia floty Cziczagowa z eskadrą zimującą w Kopenhadze, co dawałoby Rosjanom niemal dwukrotną nad nim przewagę, podjął decyzję o powrocie do Karlskrony⁶⁶. Na początku sierpnia Cziczagow, który tymczasem uzyskał znaczne

⁶³ S.V. Volkov, *Čičagov Vasilij Ākovlevič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. II, s. 717; N.V. Skrickij, *Pobedy bez lišnej krovi. V.Ā. Čičagov*, [w:] idem, *Georgievskie kavalery...*, s. 121–180, http://militera.lib.ru/bio/skriksky_nv/03.html (dostęp: 12 II 2022).

⁶⁴ PHPE, czerwiec 1789, s. 593, 604; lipiec 1789, s. 727–728. Por. J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 159; P.P. Wieczorkiewicz, *op. cit.*, s. 416–417; A.N. Petrov, *op. cit.*, t. II (1789–1791), S.-Peterburg’ 1880, s. 132.

⁶⁵ PHPE, sierpień 1789, s. 817.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 816–817. W rzeczywistości bitwa koło Olandii trwała trzy dni (26–28 lipca), nie przynosząc zwycięstwa żadnej ze stron. Szczegółowo na ten temat: R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 255–259; L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 583–584; J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 160–161; P.P. Wieczorkiewicz, *op. cit.*, s. 417–418; E. Kosiarz, *op. cit.*, s. 129–130 (tu mylna data bitwy – 29 lipca). Por. też Z. Ryniewicz, *op. cit.*, s. 372; H. Pemsel, *op. cit.*, s. 76; A.N. Petrov, *op. cit.*, t. II, s. 132–133.

2. Bitwa koło Olandii, 26 lipca 1789 r. (cztery plany i widok starcia morskiego między flotą szwedzką pod dowództwem księcia Karola Sudermańskiego a flotą rosyjską dowodzoną przez admirała Wasilija Cziczagowa), rysunek A. Sjöstierny, grawerunek E. Åkerlunda, 1789

Royal Collection Trust / © Her Majesty Queen Elizabeth II 2022

posiłki z Kopenhagi (11 liniowców), pojawił się pod Karlskroną i za-blokował tam flotę szwedzką. Pod koniec miesiąca Rosjanie zwinęli jednak blokadę i wycofali swoje jednostki do Rewla i Kronsztadu. Odejście rosyjskiej floty spod Karlskrony nie pociągnęło jednak za sobą żadnych następstw, gdyż szwedzka flota liniowa, nękana przez choroby, do końca sezonu żeglugowego nie podjęła już poważniejszych działań na Morzu Bałtyckim. Pod koniec września wyszła ona ponownie w morze, a nie napotkawszy nigdzie przeciwnika, 28 października powróciła do bazy⁶⁷.

67 PHPE, sierpień 1789, s. 817, 825; wrzesień 1789, s. 943; listopad 1789, s. 1106; luty 1790, s. 119. Por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 255; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 224; R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 259–260, 268 (tu informacja, że szwedzka flota wyszła w morze 14 października, przez tydzień pływała po południowym Bałtyku i wróciła do bazy 21 tego miesiąca); J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 161.

Jak wspomniano, ofensywa armii rosyjskiej w Finlandii przyniosła jedynie ograniczone rezultaty. Co prawda Rosjanom udało się zająć tam kilka ważnych punktów, jednak dalszy pochód ich armii okazał się niemożliwy bez wsparcia z morza. W związku z tym w Petersburgu zapadła decyzja o uderzeniu na szwedzką flotę skierowaną (przybrzeżną) pod dowództwem admirała Carla Augusta Ehrensvärda (1745–1800)⁶⁸ siłami nowo wybudowanej eskadry wiosłowej, dowodzonej przez oddelegowanego z tureckiego teatru działań wojennych księcia Karla Heinricha von Nassau-Siegena (1745–1808)⁶⁹. Bitwa rozegrała się 24 sierpnia pod Svensksundem (ros. Rochensalm) na południu Finlandii, gdzie na redzie stacjonowała szwedzka flotylla złożona z 40 okrętów. Stanowisko to było dobrze chronione przez baterie przybrzeżne, Rosjanie mieli jednak znaczną przewagę liczebną (60 okrętów). Nassau-Siegen podzielił swoją eskadrę na dwa oddziały i rozkazał pierwszemu z nich przypuścić atak. Oddział drugi miał w pierwszym etapie walk oddalić się w morze, by w stosownym momencie dołączyć do nalotu w Svensksundem. Świtkowski pisał:

Bitwa była strasznie uporna i trwała od rana aż do wieczora godzin 13, na której Szwedzi potykali się jak zwykły zawsze ten naród, i dwie galery rosyjskie na powietrze wysadziwszy, blisko już byli zwycięstwa, gdy w tym druga owa dywizja galer rosyjskich nadszedłszy z tyłu sprawiła, że się między dwiema ogniami Szwedzi znaleźli i do ustąpienia z placu byli przymuszeni, straciwszy

⁶⁸ Ehrensvärd, Carl August, [w:] *Biographiskt lexicon...*, Bd IV (Dacke–Florman), Örebro 1838, s. 203–212; Ehrensvärd, Carl August, [w:] *Svenskt biografiskt handlexikon*, Bd I (A–K), Stockholm 1906, s. 279–280.

⁶⁹ J. Bartoszewicz, *Karol de Nassau*, [w:] idem, *Znakomici mężowie polscy w XVIII wieku*, t. I, Warszawa 1855, s. 207–260; R.W. Wołoszyński, *Nassau-Siegen (książę Nassau Siegen) Karol Henryk*, [w:] *PSB*, t. XXII, Wrocław 1977, s. 591–595; N. Mihajlovič, *Russkie portrety XVIII i XIX stolétij (= Portraits russes des XVIIIe et XIXe siècles)*, t. II, S.-Peterburg 1906, s. 93; N.V. Skrickij, *V limanie i baltijskich šerach. K.-G. Nassau-Zigen*, [w:] idem, *Georgievskie kavalery...*, s. 79–121, http://militera.lib.ru/bio/skriksky_nv/02.html (dostęp: 12 II 2022); S.V. Volkov, *Princ Nassau-Zigen Karl-Genrih-Nikolaj-Otton*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. II, s. 194; A. Mikaberidze, *Nassau-Ziegen (Nassau-Siegen), Karl Heinrich Nicholas Otton*, [w:] idem, *The Russian Officer Corps...*, s. 268–269.

galery admirałską, kilka innych galer i promów, które były albo zatopione ze wszystkim, albo spalone, a z niemi około 100 armat i 1000 ludzi, którzy mieli być na brzegi finlandzkie wysadzeni i między tamtejsze regimenta podzieleni⁷⁰.

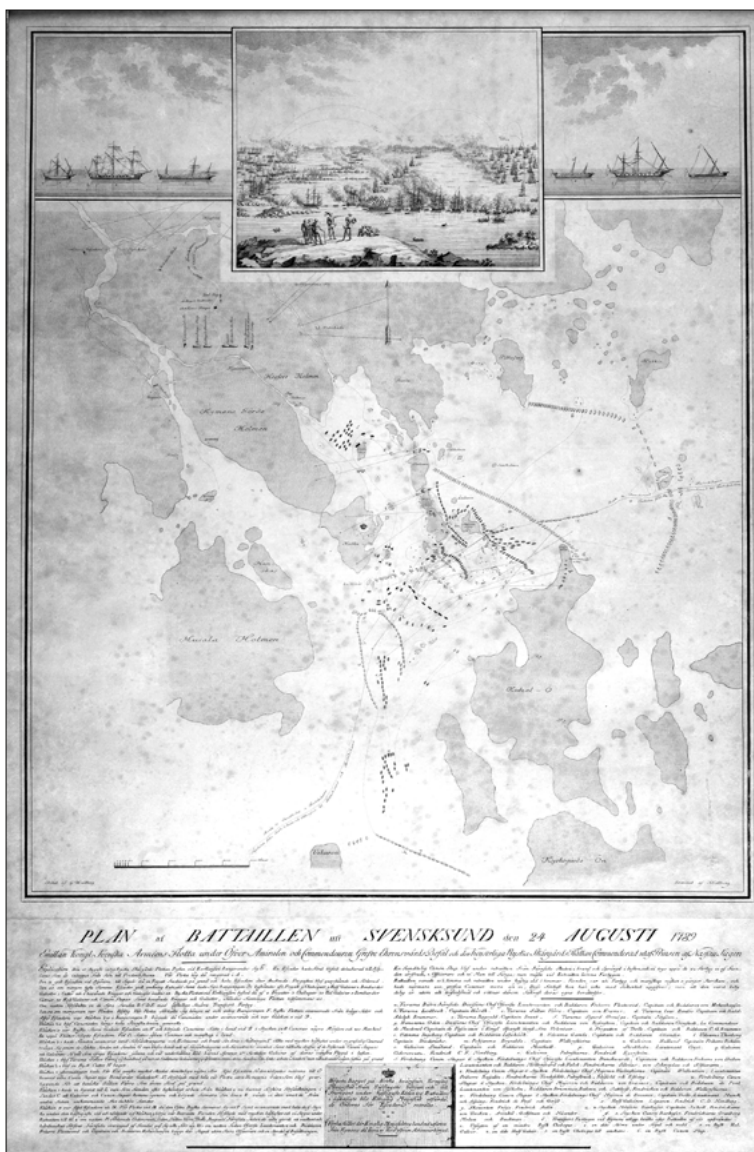
Po doznanej porażce szwedzka flota wiosłowa cofnęła się do pobliskich portów w Lovisa (fin. Loviisa) i Sveaborgu⁷¹.

Następstwa owej klęski okazały się dla Szwedów niezwykle poważne. Gustaw III, obawiając się odcięcia w rosyjskiej Finlandii, zdecydował się bowiem opuścić ujście rzeki Kymmene i zaniechać operacji lądowych przeciwko twierdzom Fredrikshamn i Wyborg. Konsekwencją przegranej pod Svensksundem było także zintensyfikowanie działań wojsk rosyjskich dowodzonych przez feldmarszałka hrabiego Walentina Płatonowicza Musina-Puszkina (1735–1804)⁷², które współdziałając z flotą Nassau-Siegena, zdobyły fortecę Högfors na prawym brzegu Kymmene. Ponadto eskadrze

⁷⁰ PHPE, wrzesień 1789, s. 940.

⁷¹ *Ibidem*, s. 939–941. Por. L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 584–586 (tu nieco inne wyliczenia sił obu walczących flot: szwedzka – 62 okręty i 24 transportowce, rosyjska – 86 okrętów, jak również poniesionych przez nie strat: Szwedzi mieli utracić jedną fregatę, pięć dużych statków wiosłowych i trzy kanonierki, ponadto wielu zabitych i 1245 jeńców, Rosjanie dwa okręty oraz około 1 tys. zabitych i rannych); J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 162–164 (tu siły szwedzkie oszacowano ogółem na 45 jednostek wiosłowych, a rosyjskie na 107 jednostek i 640 dział. Bitwa kosztowała Rosjan dwa statki oraz 1035 zabitych i rannych, straty przeciwnika wynosiły osiem jednostek i około 1345 marynarzy. Ponadto w ręce Rosjan wpadło dziewięć kanonierek wiosłowych i 16 okrętów transportowych); P.P. Wiczorkiewicz, *op. cit.*, s. 418–419 (takie same wyliczenia wielkości flot przeciwników i doznanych przez nich strat); R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 261–266 (według szacunków tego badacza admirał Ehrensward dysponował 49 okrętami i 686 działami, natomiast książę Nassau-Siegen miał pod rozkazami 86 równego typu jednostek i 1283 działa. Szwedzi stracili łącznie osiem okrętów bojowych i 16 innych statków, w tym 14 transportowców, które sami spalili, by zapobiec ich schwytaniu, Rosjanie – jedną galery i jedną kanonierkę, poza tym mieli kilka statków poważnie uszkodzonych. Straty w ludziach były bardziej wyrównane: Szwedzi mieli 1345 zabitych, rannych i pojmanych do niewoli, ale 500 jeńców zostało pojmanych na statkach szpitalnych, tak że ich rzeczywiste straty w bitwie wynosiły tylko 845 marynarzy; Rosjanie mieli 1035 zabitych i rannych). Por. też A.N. Petrov, *op. cit.*, t. II, s. 133 (tu straty szwedzkie obliczono na 5 tys. zabitych, a rosyjskie na 500 zabitych i 600 rannych); H. Pemsel, *op. cit.*, s. 76 (tu informacja, że flota szwedzka liczyła tylko 30 okrętów i 680 dział); Z. Ryniewicz, *op. cit.*, s. 420 (data bitwy odnotowana w starym stylu – 13 sierpnia); A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 509.

⁷² S.V. Volkov, *Graf Mušin-Puškin Valentin Platonovič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. II, s. 179.

3. Plan i widok pierwszej bitwy pod Svensksundem, 24 sierpnia 1789 r.
(Muzeum Morskie w Sztokholmie)

Domena publiczna – https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sj%C3%B6strids-Plansch_%C3%B6ver_slaget_vid_Svensksund_1789_-_Sj%C3%B6historiska_museet_-_O_03934.tif (dostęp: 12 II 2022)

pod dowództwem kapitana Jamesa Trevenena (1760–1790)⁷³ udało się przejąć dwie szwedzkie baterie przybrzeżne w cieśninie Barezund (także Barösund, Barö Sound) (7 września) i opanować wyspę Elgsö (23 września), którą mocno ufortyfikowano. Trudna sytuacja Szwedów uległa pewnej poprawie, gdy na południe Finlandii przybyły ochotnicze oddziały z Dalarna pod komendą generała Gustafa Mauritz Armfeldta (1757–1814)⁷⁴. Dysponując zaledwie 160 ludźmi, uderzył on na dwukrotnie liczniejszy garnizon rosyjski stacjonujący na wyspie Elgsö i zmusił go do ewakuacji (30 września). Rosjanie stracili całą artylerię polową oraz dwóch oficerów i 61 szeregowych żołnierzy, wziętych do niewoli. Sukces ten pozwolił Szwedom zakończyć kampanię w nieco lepszych nastrojach, tym bardziej że pod koniec października flota rosyjska opuściła nagle te wody, co otworzyło bezpieczną drogę morską dla szwedzkich transportowców. W następnym miesiącu wrogie armie rozłożyły się na leżach zimowych, Gustaw III zaś powrócił do Sztokholmu (2 grudnia)⁷⁵.

Podsumowując przebieg działań wojennych w 1789 r., Świtkowski pisał:

Wojna północna między Szwecją i Moskwą była bez osobliwych ważnych przypadków. Szwedzi wkroczyli w kraj rosyjski do Finlandii rosyjskiej, lecz musieli ją znowu opuścić. Przyszło do wielu między stronami utarczek, ale nie było żadnej bitwy decydującej. Na końcu kampanii Moskale i Szwedzi zostali się przy swych granicach⁷⁶.

⁷³ J.K.L. [John Knox Laughton], *Trevenen, James*, [w:] *Dictionary of National Biography*, vol. LVII (*Tom–Tytler*), Oxford 1899, s. 210–212; A. Cross, *By the Banks of the Neva: Chapters from the Lives and Careers of the British in Eighteenth-Century Russia*, Cambridge 1997, s. 210.

⁷⁴ *Armfelt, Gustaf Mauritz*, [w:] *Biographiskt lexicon...*, Bd I (*Abrahamson–Axehejm*), Örebro 1835, s. 246–252; R.N. Bain, *Armfelt, Gustaf Mauritz*, [w:] *The Encyclopædia Britannica*, vol. II (*Andros to Austria*), 11th ed., New York 1910, s. 575, <https://archive.org/details/encyclopaediaibrio2chisrich/page/574/mode/2up> (dostęp: 15 II 2022).

⁷⁵ PHPE, wrzesień 1789, s. 941–942; listopad 1789, s. 1102–1106; styczeń 1790, s. 96. Por. L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 586; Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 255–256; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 225; R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 266–268.

⁷⁶ PHPE, luty 1790, s. 118. W podobnym tonie wypowiadał się W. Kalinka: „O kampanii z roku 1789, zwłaszcza lądowej, można by wcale nie wspominać. Z obu

Winą za niepowodzenia Gustawa III redaktor „Pamiętnika” obarczył królewskich dowódców.

Tego nieszczęścia Szwecji jak i przeszłego, tak i tego roku – pisał – była przyczyną niewierność i nienawiść królowi niektórych komendantów szwedz[kich]. [...] Między temi był generał Kaalbars [Kaulbars] i wiceadmirał Lilienhorn [Per Lilliehorn – M.K.]. Pierwszy przez swą rejteradę nagłą wydał króla i całe wojsko na wielkie niebezpieczeństwo okrążenia i żywcem zabrania w niewolę; drugi podczas bitwy morskiej 26 lipca nie tylko sam rozkazów księcia Sudermanii nie usłuchał, ale też innym komendantom okrętów przeszkodził, żeby ich nie wykonywali⁷⁷.

Świtkowski doceniał zarazem potęgę i siłę militarną Rosji, która chociaż musiała gasić pożogę wojenną na północy i południu kraju, pozostała niezwyciężona. Przyrównywał ją do olbrzyma, „na którego choć się wiele słabych nieprzyjaciół miota, wszystkich jednak zdoła nie tylko się oprzeć, ale ich nawet i pokonać”⁷⁸.

Ostatni rok wojny (1790). Pokój w Värälä

Niepowodzenia wojenne na lądzie i morzu skłoniły szwedzkiego monarchę do szukania możliwości zakończenia konfliktu na drodze dyplomatycznej. Tajne rokowania prowadzone z Rosją za pośrednictwem dworów w Madrycie i Berlinie nie przyniosły jednak spodziewanych rezultatów, gdyż Katarzyna II okazała się być nieumiarkowana w swoich żądaniach. Postawione warunki (m.in. ograniczenie władzy królewskiej i przywrócenie dawnej konstytucji, uchylonej w 1772 r., oraz zawarcie pokoju bez udziału

stron siły wojenne były słabe, wodzowie nieudolni, granice rosyjskie broniłyne fortcami, których Szwedzi opanować nie zdołali. Z końcem roku walczący pozostali na tym samym miejscu, na jakim byli z początku, Szwedzi po jednej stronie granicy, Rosjanie po drugiej” (idem, *op. cit.*, s. 137).

⁷⁷ PHPE, wrzesień 1789, s. 942–943.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 939. Por. PHPE, sierpień 1789, s. 826.

Turcji i gwarancji państw trójprzymierza) były zbyt upokarzające, aby Gustaw III mógł je przyjąć. Władcy Szwecji nie pozostało zatem nic innego, jak szukać zdecydowanych rozstrzygnięć na polu militarnym⁷⁹.

Zimą 1789/1790 r. obie strony wykorzystały na intensywne przygotowania militarne, mobilizując wszystkie dostępne siły. W styczniowych doniesieniach z wojny północnej Świtkowski pisał:

Rekrutowanie dzieje się po całej Szwecji z pomyślnym skutkiem, tak że Gustaw III będzie mógł stanąć na czele 70 000 ludzi. W Karlskronie, gdzie nadzwyczaj zima teraz była łagodna, robią dniem i nocą około wielkiej floty. Osobliwie starają się wystawić flotę galer we dwoje większą niż roku przeszłego. W Finlandii wszystkie niemal brzegi szanują, żeby je uczynić nieprzystępnymi i tamtejsze wielkie magazyny ubezpieczyć⁸⁰.

Wiosną 1790 r. szwedzka flota liniowców liczyła 36 jednostek, a flota szkierowa ponad 100 galer⁸¹. Zwiększona została liczebność armii lądowej przez wcielenie do niej rezerwy (25 tys. żołnierzy). Początkowe trudności finansowe dość szybko zostały przezwyciężone dzięki subsydiom uzyskanym z Wielkiej Brytanii (800 tys. funtów szterlingów)⁸². Ponadto Turcja wypłaciła Szwecji drugą połowę rocznej subwencji, o czym jednak „Pamiętnik” nie wspominał⁸³.

Podobnie jak w latach poprzednich, celem działań wojennych w 1790 r. było zdobycie Petersburga. Gustaw III zamierzał nadal nacierać armią lądową przez Fredrikshamn i Wybörg na stolicę Rosji, wspierany od strony Zatoki Fińskiej przez obie floty: liniową

⁷⁹ PHPE, marzec 1790, s. 272. Por. W. Kalinka, *op. cit.*, s. 137–138.

⁸⁰ PHPE, styczeń 1790, s. 96.

⁸¹ PHPE, kwiecień 1790, s. 366. Według L.G. Beskrovnyja (*op. cit.*, s. 586) szwedzka flota żaglowa w kampanii 1790 r. składała się z 59 okrętów, w tym 25 liniowców, 20 fregat i 14 mniejszych statków, a flota szkierowa liczyła ogółem 349 jednostek. Podobne szacunki podaje R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 269–270 (tu też wzmianka, że Rosjanie mogli przeciwstawić Szwedom 29 okrętów liniowych i 201 jednostek wiosłowych).

⁸² PHPE, marzec 1790, s. 272–273.

⁸³ W. Kalinka, *op. cit.*, s. 138.

i skierową. Świtkowski pisał, że zanim w rosyjskim dowództwie zapadła decyzja o rozpoczęciu nowej kampanii, 26 marca władca Szwecji wsiadł na niewielki okręt i bez żadnej eskorty popłynął do Finlandii, gdzie wylądował w pierwszych dniach kwietnia⁸⁴. Rozpoznanie doniosło, że Rosjanie zamierzają atakować stowiska szwedzkie w Savolax i w Karelii. Obroną Savolax kierował w dalszym ciągu generał Stedingk, a w Karelii znajdowały się dwa korpusy rozstawione wzdłuż rzeki Kymmene, pod komendą generała Armfeldta (korpus od strony morza) oraz generałów Gustafa Wachtmeistera (1757–1826) i Johana Fransa Polleta (1729–1801)⁸⁵. Rosjanie, chcąc rozpocząć kampanię nagłym wtargnięciem w granice nieprzyjaciela, 11 kwietnia zbliżyli się ku szwedzkim okopom. Uprzedzając ich działania, generał Armfeldt natarł na rosyjską awangardę i wyparł wroga z okopów, zdobywając dwie armaty i kasę wojenną. Aby powetować sobie doznaną porażkę, 30 kwietnia Rosjanie w sile 6,5 tys. żołnierzy uderzyli na Szwedów trzema kolumnami pod wsią Kemankoski (właściwie Kernikoski), lecz zostali odparci ze znaczną stratą własną (dwie armaty, około 200 zabitych i 305 rannych oraz 91 wziętych do niewoli). Wśród poległych znajdowali się dwaj uczestnicy szturm na turecką twierdzę Oczaków (1788): generał lejtnant książę Viktor Amadeusz von Anhalt-Bernburg-Schaumburg-Hoym (1744–1790)⁸⁶, który podczas próby wdarcia się do okopu został śmiertelnie ranny w lędźwie od

⁸⁴ PHPE, kwiecień 1790, s. 366.

⁸⁵ Pollet, Johan Frans, [w:] *Biographiskt lexicon...*, Bd XI (Paikull–Quensel), Örebro 1845, s. 304–305.

⁸⁶ *Angal't'-Bernburg'-Šaumburskij, princ', Viktor'-Amadej*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. II (*Aleksinskij-Bestužev'-Rūmin'*), izd. pod nablūdeniem' predsedatelā Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1900, s. 108; S.V. Volkov, *Princ Angal't-Bernburgskij (Angal't-Bernburg-Šaumburskij) Viktor-Amadej*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. 1, s. 56; V.Ū. Gankevič, *General-poručik Viktor Amadej Princangal't-Bernburg-Šaumburg-Hojm (prizabuta biografiā generala katerinins'koī dobi)*, seria «Istoričeskie nauki» 2011, t. XXIV(LXIII), № 1, s. 3–22, https://web.archive.org/web/20150506015437/http://science.crimea.edu/zapiski/2011/history/uch_24_1h/01.pdf (dostęp: 15 II 2022); D. Clarke, *Officers of the Anhalt Duchies who Fought in the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1789–1815*, The Napoleon Series, June 2017, https://www.academia.edu/34436725/Officers_of_the_Ahalt_Dchies_who_Fought_in_the_French_Revolutionary_and_Napoleonic_Wars_1789-1815 (dostęp: 12 II 2022).

kuli armatniej, a zabrany z pola bitwy zmarł kilka godzin później, oraz pułkownik Wasilij Siergiejewicz Bajkow (zm. 1790)⁸⁷. Szwedzi mieli tylko 32 zabitych i 163 rannych⁸⁸.

Tymczasem Gustaw III na czele głównej armii złożonej z 10 batalionów piechoty, jednego batalionu strzelców i jednej dywizji jazdy 28 kwietnia 1790 r. przekroczył rzekę Kymmene. Pod wsią Ukolą wojsko całą noc stało pod bronią. Następnego dnia kontynuowano marsz do Walkiali (fin. Valkeala), gdzie na warownym wzgórzu otoczonym błotami znajdował się garnizon rosyjski pod dowództwem generała Denisowa, gotowy stawić im czoła. Po dokonanym rozpoznaniu król zarządził atak. „Szwedzi wiele wytrzymać musieli od nieprzyjacielskich harmat, zanim mogli użyć broni swojej” – relacjonował Świtkowski⁸⁹. Udało im się jednak wywalczyć zwycięstwo kilkoma udanymi atakami na bagnety. Bitwa rozpoczęła się o godz. 18.00 i trwała do 22.00. Walkę przerwały zapadające ciemności i gęsty dym prochowy spowijający całą okolicę. Szwedzi zdobyli dużą część zapasów pozostawionych przez wycofujących się Rosjan. Do niewoli dostał się komendant strzelców major Knorring oraz 60 jego żołnierzy, reszta batalionu jęgrów (około 250 ludzi) poszła natomiast w rozsypkę. Całkowite straty rosyjskie, podobnie jak przeciwnika, nie zostały jednak przez gazetę odnotowane. Generał major Pollet, który wyróżnił się męstwem, zaraz na placu został przez Gustawa odznaczony Królewskim Orderem Miecza. „Pamiętnik” donosił:

Zwycięstwo to małe kupione jest wielkim niebezpieczeństwem króla, który także dostał w ramieniu kontuzji i ledwo nie był schwytyany od Moskalów. Cały nawet ekwipaż jego był zabrany, czego noc już nadchodząca była przyczyną⁹⁰.

⁸⁷ Bajkov', *Vasilij Serg'eevič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. II, s. 421; S.V. Volkov, *Bajkov Vasilij Sergeevič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. I, s. 99.

⁸⁸ PHPE, maj 1790, s. 468–470; czerwiec 1790, s. 545–547.

⁸⁹ PHPE, maj 1790, s. 470–471.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 470–472 (cyt. na s. 472).

Dnia 14 maja szwedzki monarcha wsiadł w Börge na jedną z galer i tym samym objął dowództwo nad całą flotą przybrzeżną. Na-
 zajutrz flota ta, na pokładzie której znajdowały się oddziały de-
 santowe, popłynęła pod Fredrikshamn z zamiarem atakowania
 twierdzy i stojących tam rosyjskich jednostek wiosłowych, liczeb-
 nością ustępujących przeciwnikowi. Lewe skrzydło floty szwedz-
 kiej prowadził porucznik Dankwarth, prawe major Hiemestierna⁹¹,
 a centrum dowodził sam król. O godzinie drugiej w nocy Szwedzi
 zaatakowali lewą flankę wrogiej floty (trzy okręty, dwie zbrojne
 szalupy i 46 galer), która tymczasem wyszła im na spotkanie. Ka-
 nonada trwała trzy i pół godziny. W jej wyniku Szwedom udało
 się zająć okręt „Sällan Värre”, który po raz drugi wszedł do ich
 służby, po tym jak został zdobyty przez Rosjan w czasie pierwszej
 bitwy pod Svensksundem (34 VIII 1789). Aby uniknąć przerwania
 linii i rozbicia swoich sił, Rosjanie poczęli stopniowo wycofywać
 się pod osłonę baterii twierdzy. W ślad za nimi ruszyły wrogie
 jednostki. Podczas tej rejterady Szwedom udało się schwycić dwa
 duże okręty – „Tiger” i „Leopard” – oraz szereg mniejszych jedno-
 stek. O godz. 9.00 trwająca siedem godzin zażarta walka została
 przez Gustawa III przerwana. Powodem tej, jak się później okaza-
 ło mało fortunnej decyzji, był zamiar króla przygotowania się do
 generalnego szturm i udzielenia odpoczynku zmęczonej załodze.
 Otrzymałszy meldunek, że Fredrikshamn broni nieliczna za-
 łoża, władca Szwecji zaproponował rosyjskiemu komendantowi
 honorową kapitulację. Ten poprosił o godzinę do namysłu, potem
 zaś zwlekał z odpowiedzią, mając nadzieję na odsiecz znad rze-
 ki Kymmene, która faktycznie dotarła. Szturm na twierdzę trwał
 cztery godziny i zakończył się niepowodzeniem. Szwedzi już po
 raz trzeci tej wojny zostali odparci spod murów Fredriksham-
 nu. Spalili jednak w porcie około 30 wrogich galer, a kilka okrę-
 tów i 22 półgalery zagarnęli. Do niewoli szwedzkiej trafił jeden
 major, pięciu oficerów i 30 szeregowych żołnierzy. Straty własne
 Szwedów wynosiły 30 zabitych i tyle samo rannych. „Król przez

⁹¹ Obu tych dowódców nie udało się zidentyfikować.

zrujnowanie galer floty rosyjskiej został panem morza, przy brzegach i brzegi całej Finlandii od nieprzyjaciół ubezpieczył” – konstatował redaktor „Pamiętnika”⁹².

Dotychczasowe niepowodzenia nie zraziły Gustawa III, który uparcie dążył do realizacji planu uderzenia na Petersburg. Dnia 19 maja 1790 r. w godzinach wieczornych dywizjon lekkich okrętów pod dowództwem kapitana Arvida Virgina (1757–1840)⁹³ na rozkaz króla opuścił ujście Kymmene, udając się w kierunku Zatoki Fredrikshamnskiej. O świcie uderzył on na rosyjskie jednostki strzegące wejścia do zatoki, które dla obrony zostało zatarasowane dodatkowo starymi okrętami. Rosjanie nie podjęli walki i wycofali się pod osłonę baterii twierdzy. Podążające za nimi szwedzkie okręty otworzyły ogień do bastionów Fredrikshamnu. Obrońcy nie pozostali im dłużni. Trwający sześć godzin pojedynek artyleryjski zakończył się odwrotem Szwedów, którzy powrócili do Svensksundu, nie doznając żadnych strat⁹⁴.

Straciwszy nadzieję na zajęcie Fredrikshamnu i przebiecie się tą drogą do Petersburga, władca Szwecji wsadził swoje wojska na flotę szkierową i popłynął pod Wyborg, próbować szczęścia z tej strony. Tu dotarł do niego raport księcia Sudermańskiego o klęsce jego floty pod Rewlem (13 maja), przedrukowany na łamach „Pamiętnika”. Szwedzka flota liniowa opuściła Karlskronę 30 kwietnia i mimo niekorzystnego północno-wschodniego wiatru po 11 dniach dotarła do półwyspu Hanko. Składała się z 21 okrętów liniowych, pięciu fregat i szeregu mniejszych jednostek. Doniesienia o niedostatku amunicji i niekorzystnej pozycji floty rosyjskiej, kotwiczącej na redzie Rewla, skłoniły Karola Sudermańskiego do ataku. Dnia 13 maja o godzinie drugiej w nocy flota

92 PHPE, maj 1790, s. 472; czerwiec 1790, s. 536–538 (cyt. na s. 538). Por. R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 273–274 (tu całkowite straty Rosjan oszacowano na 242 ludzi: 65 zabitych, 27 rannych i 150 pojmanych do niewoli); J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 168–169; P.P. Wieczorkiewicz, *op. cit.*, s. 420.

93 Virgin, Arvid, Christian Adolf, [w:] *Biographiskt lexicon...*, Bd XXII (Wachenfelt–Wässelius), Örebro 1855, s. 249.

94 PHPE, czerwiec 1790, s. 538–539. Por. R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 274; J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 170; P.P. Wieczorkiewicz, *op. cit.*, s. 420.

szwedzka ustawiła się w szyku bitewnym: liniowce w centrum, fregaty i okręty pomocnicze na flankach. Niewielki oddział (jeden liniowiec i kilka fregat) miał za zadanie wstrzymać jednostki wroga, gdyby usiłowały wymknąć się z zatoki, jak również obserwować drugą część Floty Bałtyckiej pozostającej w Kronsztadzie. O świecie rozkazano małym okrętom, by ustawiły się w płytkich miejscach. Jeden z nich – „Tapperheten” – osiadł na mieliźnie, co wstrzymało na jakiś czas marsz całej floty. O godz. 10.00 jednostki szwedzkie zbliżyły się na odległość jednego strzału do floty rosyjskiej (10 liniowców). Stała ona na redzie w linii, której jeden z boków przylegał do wybrzeża, a drugi był pod ochroną baterii nadbrzeżnych. Tymczasem siła wiatru zaczęła gwałtownie wzrastać, zwiastując nadciągającą burzę. Mimo to książę Sudermański wydał rozkaz do ostrzału. Bitwa rozpoczęła się krótko po godz. 10.00 i trwała do godz. 13.00.

Dobre dyspozycje nieprzyjaciela, który bronił się rozpalonemi kulami, toż nieustanny ogień z baterii lądowych, jako też bezpieczna pozycja nieprzyjacielskiej floty i łatwość, z którą mogła strzelać do naszych masztów, ale nade wszystko sztorm gwałtowny, który z nagłą powstał, przeszkodziły wylądowaniu memu przeciw bateriom⁹⁵ – donosił szwedzki admirał królewskiemu bratu.

W czasie walk Szwedzi utracili dwa liniowce. Jeden z nich („Król Lewicz Karol”), straciwszy wszystkie maszty, poddał się, drugi zaś („Stany”), nie mogąc zejść z mieliżny, został podpalony przez własną załogę. Ponadto kilka innych jednostek doznało znacznych uszkodzeń. Straty w ludziach wynosiły 144 zabitych, 235 rannych i 412 wziętych do niewoli. Straty rosyjskie nie zostały przez gazetę odnotowane, były jednak wyjątkowo niskie⁹⁶.

⁹⁵ PHPE, czerwiec 1790, s. 543.

⁹⁶ PHPE, maj 1790, s. 472; czerwiec 1790, s. 540–545. Więcej na ten temat por. R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 270–273 (tu podobne szacunki wielkości wrogich flot, ale inne wyliczenia strat osobowych: Szwedzi mieli 71 zabitych i 81 rannych,

Po bitwie szwedzka flota żaglowa zakotwiczyła przy wyspie Wulf w celu dokonania niezbędnych napraw i uzupełnienia strat, a 20 maja z rozkazu króla popłynęła pod Hogland, aby osłaniać przejście jednostek wiosłowych do Zatoki Wyborskiej. Składała się z 22 okrętów liniowych, ośmiu fregat i kilku okrętów pomocniczych. Dnia 1 czerwca koło przylądka Stirsudden (ob. Krasnaja Gorka) siły te napotkały eskadrę kronsztadzką pod dowództwem kontradmirała Aleksandra Iwanowicza von Krusa (1727/1731–1799)⁹⁷, liczącą 17 liniowców, cztery fregaty i dwa okręty pomocnicze, która na wodach Zatoki Fińskiej broniła dostępu do Petersburga. Oceniając swoją pozycję jako korzystną, szwedzki admirał dążył do bitwy, jednak Rosjanie na razie unikali starcia. Po północy 3 czerwca między obu flotami doszło do walki, która trwała do godz. 7.30. Szwedzi wycofali się, ale gdy koło południa powstał dla nich pomyślny wiatr, ponownie zaatakowali przeciwnika. Wymiana ognia trwała do późnych godzin wieczornych, po czym floty stanęły na kotwicach opodal siebie. Następnego dnia o godz. 14.00, mając korzystny wiatr z południowego zachodu, Szwedzi wznowili walkę. Usiłowali wpierw zmusić przeciwnika do zmiany szyku, potem zaś podzielili siły i próbowali wziąć

Rosjanie – ośmiu zabitych i 27 rannych); J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 165–168 (tu informacja, że flota szwedzka składała się z 22 okrętów liniowych, 13 fregat i 12 okrętów pomocniczych, a rosyjska z 10 liniowców i sześciu fregat. Bitwa kosztowała Szwedów 670 ludzi, Rosjanie mieli tylko 40 zabitych i rannych); Z. Ryniewicz, *op. cit.*, s. 416 (tu podobne wyliczenia wielkości flot przeciwników i ich strat); P.P. Wiczorkiewicz, *op. cit.*, s. 419–420 (tu natomiast wzmianka, że Szwedzi utracili w walkach 670 marynarzy, podczas gdy Rosjanie zaledwie siedmiu); E. Kosiarz, *op. cit.*, s. 129–132; A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 509–510; L.G. Beskrovnij, *op. cit.*, s. 587; H. Pemsel, *op. cit.*, s. 76 (autor podaje, że flota Karola Sudermańskiego składała się z 22 okrętów liniowych i 12 fregat, strona przeciwna miała 10 liniowców, pięć fregat i dwa okręty bombowe. Straty szwedzkie wynosiły 130 zabitych i rannych oraz 600 jeńców, rosyjskie były znikome); A.N. Petrov, *op. cit.*, t. II, s. 136–137.

⁹⁷ P. Belavenec', *Kruz, fon (Krújs) Aleksandr Ivanovič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. IX (*Knappe-Kübel'beker*), izd. pod nablúdeniem' predsedatelá Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1897, s. 461–464; *Kruz, fon (on že Krújs), Aleksandr Ivanovič*, [w:] *Voen-naâ énciklopediâ...*, t. XIII [*Koblenc-Kruz*], Sankt-Peterburg 1913, s. 319–320; N.V. Skrickij, *Prošedšij skvoz' plamâ. A.I. Kruz*, [w:] idem, *Georgievskie kavalerij...*, s. 180–244, http://militera.lib.ru/bio/skriksky_nv/04.html (dostęp: 28 II 2022); S.V. Volkov, *Fon Kruz Aleksandr Ivanovič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. I, s. 727.

Rosjan w dwa ognie. Manewr ten zakończył się jednak niepowodzeniem. Po dwugodzinnej kanonadzie szwedzkie okręty liniowe wycofały się z pola walki, osłaniane przez fregaty. Wiceadmiral Krus, zawiadomiony o zbliżaniu się eskadry z Rewla, ruszył w pościg za wrogiem w nadziei zaatakowania go z dwóch stron. Zapadające ciemności uratowały Szwedów, którzy zdolali schronić się w Zatoce Wyborskiej, gdzie przebywała już flota szkierowa. Dwudniowa bitwa kosztowała Szwedów około 200 zabitych i około 300 rannych. Rosjanie mieli 90 zabitych i 217 rannych. Wśród poległych znajdował się wiceadmiral Jakow Filipowicz Suchotin (1725–1790)⁹⁸, któremu kula armatnia urwała nogę⁹⁹.

Sytuacja Szwedów pod Wyborgiem z każdym dniem stawała się coraz trudniejsza. W dniu 6 czerwca nastąpiło bowiem połączenie obu rosyjskich eskadr: kronsztadzkiej i rewelskiej, które liczyły łącznie 30 okrętów liniowych i 18 fregat. Siły te rozpoczęły blokadę całej szwedzkiej floty (zarówno liniowej, jak i szkierowej), stojącej na kotwicy pod twierdzą, między lądem stałym a Berezowem.

Żeby się z tej matni Szwedzi nie mogli wydobyć – pisał Śwйтkowski – galer flota rosyjska, jeszcze mimo poniesionej szkody bardzo mocna, zamknęła wszystkie przyjscia od [Wyborga] ku [Fredrikshamnu]. Że zaś gęste skały i wielkie cieśniny nie wyciągały z tej strony wielkiej straży, przeto około 50 różnych statków pod komendą brygadiera Flisow popłynęło do Kronsztadtu, gdzie ksiązę de Nassau złączył je z tamtejszą dywizją i za pierwszym dobrym

⁹⁸ *Suhotin, Ákov Filippovič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. XX (Suvorova–Tkačev), izd. pod nablúdeniem' predsedatelá Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1912, s. 205–206; S.V. Volkov, *Suhotin Ákov Filippovič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. II, s. 554.

⁹⁹ PHPE, lipiec 1790, s. 954–957. Por. J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 170–173 (tu nieco inne wyliczenia wielkości eskadry rosyjskiej: 17 liniowców, 13 fregat i cztery pomocnicze okręty, ogółem 1420 dział, jak również szwedzkiej: 22 okręty liniowe, 13 fregat i 12 jednostek pomocniczych o łącznej liczbie 1180 dział); Z. Ryniewicz, *op. cit.*, s. 272–273 (tu identyczne szacunki floty rosyjskiej w Rewlu); P.P. Wiczorkiewicz, *op. cit.*, s. 420–421; R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 275–280 (autor podaje, że flota Karola Sudermańskiego składała się z 23 liniowców i sześciu fregat, a admirała Krusa z 17 liniowców i dziewięciu fregat); H. Pemsel, *op. cit.*, s. 76 (tu zaś informacja, że Rosjanie mieli 17 liniowców, 19 fregat i 1600 armat); A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 510.

wiatrem popłynął ku Wyborgowi dla wyparowania stamtąd Szwedów i zamknięcia ich z tej strony między skałami¹⁰⁰.

Chcąc wydostać się z potrzasku, 17 czerwca Gustaw III usiłował wylądować pod wyspą Uransari, 7 mil od Wyborga, lecz został odparty przez Rosjan ze stratą około 350 ludzi, dwóch armat i kilku chorągwi. Cztery dni później król zaatakował flotę galer księcia Nassau-Siegena, rozstawioną wzdłuż brzegów i między wyspami, ale i tu doznał niepowodzenia. Do walki włączyły się rosyjskie baterie przybrzeżne, co zmusiło Gustawa III do cofnięcia się w morze i ku wyspom, przy których stała szwedzka flota liniowa, a za którymi niczym kordon wyciągnięta była flota rosyjska. Tego samego dnia druga dywizja szwedzkich galer próbowała otworzyć sobie drogę do Fredrikshamnu, jednak bez rezultatów¹⁰¹.

W tak okropnej pozycji król, nie mogąc się ani na ląd dostać, ani na morze wychylić, postanowił przebić się przez cieśniny i flotę rosyjską, i zginąć raczej niżeli na miejscu czekać, aby głodem i pragnieniem został przymuszony do poddania się żywemu z całą potęgą nieprzyjacielowi – uwiadamiał „Pamiętnik”¹⁰².

Lecz nie było do tego pomyślnego wiatru. Dopiero 3 lipca o godz. 7.00, gdy powstał północno-wschodni wiatr, jednostki szwedzkie zaczęły podnosić kotwice. Okręty liniowe, a za nimi flota galer w szyku torowym skierowały się w stronę zachodniego wyjścia z zatoki, blokowanego przez dywizję kontradmirała Illariona Afanazewicza Powaliszyna (1739–1799)¹⁰³, składającą się z pięciu liniowców

¹⁰⁰ PHPE, lipiec 1790, s. 957–958.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 957–960. Por. R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 281–284 (tu inna data lądowania Szwedów w Uransari – 18 czerwca); A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 510–511.

¹⁰² PHPE, lipiec 1790, s. 970.

¹⁰³ *Povališin, Illarion Afanas’evič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar’*, t. XIV (*Plavič’šikov–Primo*), izd. pod nablúdeniem’ predsdatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg’ 1905, s. 144–146; *Povališin Illarion Afanazevič*, [w:] *Voennyj ènciklopedičeskij leksikon*, izd. 1, t. x (*Oazy [Oasis] – Ponâtovskij*), Sankt-Peterburg 1846, s. 485–486; S.V. Volkov, *Povališin Illarion Afanazevič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj*

i jednego statku bombowego. Straż przednią szwedzkich liniowców poprzedzały dwa brandery, które miały wzniecić pożar i wywołać zamieszanie wśród rosyjskich okrętów, i tym samym otworzyć drogę dla ich floty. Udało się to tylko częściowo. Rosjanie, widząc przed sobą płynące brandery, rozstąpili się bowiem na boki, przepuszczając jednostki nieprzyjaciela. Lecz niektóre fregaty i jeden liniowiec szwedzki w ciasnej cieśninie, nie mogąc ominąć własnego, zapalonego już brandera, zajęły się płomieniami i wyleciały w powietrze. Po przebiciu się przez dywizję Powaliszyna Szwedzi natrafili na drugą linię blokady, złożoną z kilku okrętów liniowych dowodzonych przez kontradmirała Pietra Iwanowicza Chanykowa (1743–1813)¹⁰⁴, która otworzyła do nich gwałtowny ogień. Pięć liniowców i dwie fregaty dostało się w ręce nieprzyjaciela, reszta floty szwedzkiej zdołała jednak wydostać się na otwarte morze. Rosjanie ruszyli w pościg za uciekającym wrogiem, dogonili go pod wieczór i zajęli jeszcze dwa okręty liniowe oraz jedną fregatę. Większość floty żaglowej Karola Sudermańskiego trafiła pod osłonę twierdzy Sveaborg, dowodzona zaś przez Gustawa III flota skierowała schroniła się w zatoce Svensksundem (pod Fredrikshamnem). Mimo to wynik bitwy był imponujący. Szwedzi stracili prawie trzecią część okrętów żaglowych (siedem liniowców i trzy fregaty) i mieli znaczne straty we flocie przybrzeżnej (siedem galer, tyle samo lekkich okrętów, cztery szalupy oraz kilka okrętów transportowych). Do niewoli rosyjskiej trafiło około 5 tys. marynarzy. Rosjanie – według ich własnych raportów – mieli tylko 117 zabitych i 164 rannych. Nie utracili ani jednego okrętu z floty liniowej, ale ciężkich uszkodzeń doznało 12 jednostek z floty galer¹⁰⁵.

Imperii..., t. II, s. 316; N.V. Skrickij, *Geroj Vyborskogo srażeńiâ. I.A. Povališin*, [w:] idem, *Georgievskie kavalery...*, s. 244–266, http://militera.lib.ru/bio/skritsky_nv/05.html (dostęp: 12 II 2022).

¹⁰⁴ A.P., *Hanykov, Petr Ivanovič*, [w:] *Russkij biograficeskij slovar'*, t. XXI (*Faber-Cávlovskij*), izd. pod nablúdeniem' predsdatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1901, s. 279–280; S.V. Volkov, *Hanykov Petr Ivanovič*, [w:] idem, *Generalitet Rossijskoj Imperii...*, t. II, s. 663 (tu inna data śmierci Chanykowa – rok 1812).

¹⁰⁵ PHPE, lipiec 1790, s. 960–963 (tu data bitwy w Zatoce Wyborskiej podana w starym stylu – 22 czerwca); sierpień 1790, s. 1061–1062; wrzesień 1790, s. 1111–1115.

Wrażenie odniesionej klęski było w Szwecji ogromne. Nie zdołały go zatrzeć nawet wiadomości o sukcesach armii lądowej w południowej Finlandii, gdzie oddział pod dowództwem generała Johanna Augusta von Meyerfeldta (1725–1800)¹⁰⁶ wyparł Rosjan z Sutula i odzyskał Högfors, z którego w roku poprzednim sam król musiał ustąpić. Z kolei generał Armfeldt pod koniec czerwca śmiałym atakiem na Rosjan otworzył sobie drogę ku szwedzkim granicom, tracąc jednak przy tym 400 żołnierzy i sam zostając ciężko ranny¹⁰⁷.

Mimo przegranej na wodach Zatoki Wyborskiej Gustaw III nie utracił woli kontynuowania wojny aż do jej zwycięskiego zakończenia. W związku z poważnym osłabieniem floty żaglowej, szybkie przywrócenie jej poprzedniej siły bojowej nie wchodziło w rachubę, toteż monarcha cały swój wysiłek skoncentrował na odbudowie i reorganizacji floty szkierowej. Podobnie jak przed rokiem, zajmowała ona mocną pozycję obronną na wodach Svensksundem, chronioną dodatkowo przez odpowiednio rozmieszczone baterie nadbrzeżne. Do jej zniszczenia rosyjskie dowództwo wyznaczyło siły admirała Karola von Nassau-Siegena. Data ataku, by przypodobać się Katarzynie II, została ustalona na 9 lipca (rocznica koronacji cesarskiej). Tego dnia o godz. 10.00 flota rosyjska, pędzona pomyślnym wiatrem, rzuciła kotwicę u wejścia do zatoki i stanęła wyciągniętą linią, gotowa do boju. Szwedzki monarcha, nie czekając na ruch nieprzyjaciela, na czele flotylli galer „przypuścił atak z tak wesołą miną, jakby szedł do tańca, a odwaga jego wnet się rozeszła po sercach wszystkich szalup”¹⁰⁸. Księżę Nassau-Siegen zamierzał zapewnić sobie zwycięstwo mnogością statków,

Obszernie na ten temat: R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 284–290 (autor podaje nieco inne wyliczenia strat szwedzkiej floty szkierowej: siedem galer, 11 kanonierek i 30 transportowców); J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 173–177; P.P. Wiczorkiewicz, *op. cit.*, s. 421–423; Z. Ryniewicz, *op. cit.*, s. 532 (tu jednak mylna data bitwy – 2 lipca). Por. też L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 590; A.N. Petrov, *op. cit.*, t. II, s. 139; H. Pemsel, *op. cit.*, s. 77; A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 511; W. Kalinka, *op. cit.*, s. 139.

¹⁰⁶ R. Oldach, *Meyerfeldt, Johann August von*, [w:] *Biographisches Lexikon für Pommern*, Hrsg. D. Alvermann, N. Jörn, Bd. II, Köln–Weimar–Wien 2015, s. 172–174.

¹⁰⁷ PHPE, sierpień 1790, s. 963–964.

¹⁰⁸ PHPE, wrzesień 1790, s. 1117.

4. Bitwa morska pod Rewlem, 13 maja 1790, obraz Iwana K. Ajwazowskiego, 1846 (Centralne Muzeum Marynarki Wojennej w Petersburgu)

Domena publiczna – <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=battle+of+Revel+1790&title=Special:MediaSearch&go=Go&type=image> (dostęp: 12 II 2022)

5. Druga bitwa pod Svensksundem, 9 lipca 1790 r., obraz Johana Tietricha Schoultza, 1792 (zbiory Nationalmuseum Sweden)

Domena publiczna – https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johan_Tietrich_Schoultz_m%C3%A5lning_Slaget_vid_Svensksund.jpg (dostęp: 12 II 2022)

lecz ta właśnie zbyt duża liczba okrętów przeszkodziła Rosjanom w manewrowaniu. W ciasnym miejscu, w jakim się znaleźli, nie mogli bowiem należycie rozwinąć szyku bitewnego. Widząc to, król rozkazał eskadrze pod dowództwem Tautunna zbliżyć się do nieprzyjaciela i ostrzelać zbite w kupę jednostki. Rosjanie usiłowali się wycofać, ale w międzyczasie powstał gwałtowny wiatr, który im to uniemożliwił. Sytuację wykorzystał Gustaw III, który na czele największych galer uderzył na lewą flankę przeciwnika, zadając mu klęskę. Pobita flota rosyjska umknęła w nieładzie, a wicher dopełnił dzieła zniszczenia, rzucając galery na skały. „Moskale wyskakując w wodę, rozpierzchli się po małych skałach i wysepkach, skąd ich potem Szwedzi zbierali jak ptaki” – donosił Świtkowski¹⁰⁹. W ten oto sposób król powetował sobie porażkę doznaną przed kilkoma dniami w Zatoce Wyborskiej. W drugiej bitwie pod Svensksundem Rosjanie stracili 60 okrętów, 500 armat i 300 małych działek, a około 6 tys. ludzi zostało zabitych i utopionych oraz drugie tyle wziętych do niewoli. Między zajętymi statkami znajdował się okręt admirałski z całą kancelarią. Znalezione tam rozkaz imperatorowej nakazujący księciu Nassau-Siegen, aby zaraz po odniesionej wiktorii popłynął do Åbo, dokonał podboju północnej Finlandii i zagroził stolicy Szwecji. Łupem zwycięzców stała się m.in. wielka cesarska flaga, używana jedynie w obecności carycy lub z okazji wielkiego tryumfu („Jest ona żółtego koloru z orłem podwójnym, który trzyma cztery morza w swych szponach [...]”¹¹⁰). Przewieziono ją do Sztokholmu jako najpiękniejsze trofeum i zawieszono w katedrze nad ołtarzem¹¹¹.

¹⁰⁹ PHPE, sierpień 1790, s. 1063.

¹¹⁰ PHPE, wrzesień 1790, s. 1119–1120.

¹¹¹ PHPE, sierpień 1790, s. 1062–1063; wrzesień 1790, s. 1115–1120. Por. A.N. Petrov, *op. cit.*, t. II, s. 139–140; W. Kalinka, *op. cit.*, s. 139–142; R.C. Anderson, *op. cit.*, s. 290–292 (tu nieco inne szacunki strat rosyjskich: 64 okręty oraz 7369 oficerów i żołnierzy, w tym około 6,5 tys. jeńców. Szwedzi mieli stracić jedną galere, trzy kanonierki oraz 181 ludzi); J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 177–180 (tu straty rosyjskie oszacowano na 87 jednostek, 3 tys. poległych i 7 tys. wziętych do niewoli, szwedzkie na cztery jednostki i około 300 zabitych i rannych); P.P. Wiczorkiewicz, *op. cit.*, s. 424; Z. Ryniewicz, *op. cit.*, s. 470 (w obu tych pracach bardzo podobne wyliczenia strat walczących

Bitwa morska pod Svensksundem była ostatnią bitwą omawianej wojny. Wyczerpana walką na dwa fronty Katarzyna II proponowała szwedzkiemu monarsze zawieszenie broni i wymianę jeńców, jak również wyraziła gotowość zawarcia ścisłego z nim aliansu. Gustaw III, nie mając pieniędzy na dalsze prowadzenie działań wojennych ani nadziei na uzyskanie wsparcia ze strony państw trójprzymierza¹¹², skwapliwie skorzystał z tej oferty. Strony przystąpiły do stołu rokowań i już 14 sierpnia 1790 r. doszło do podpisania traktatu pokojowego w miejscowości Värälä. Przewidywał on przywrócenie pokoju na zasadzie terytorialnego *status quo ante bellum*. Oznaczał też *de facto* uznanie przez dwór petersburski nowelizacji szwedzkiej konstytucji, dokonanej w lutym 1789 r.¹¹³ Redaktor „Pamiętnika” notował:

stron); L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 590–591 (tu zaś odnotowano, że książę Nassau-Siegen miał około 7,5 tys. zabitych i wziętych do niewoli); A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 511–512 (autor podaje, że Rosjanie utracili w walkach 52 okręty i 7 tys. ludzi, strona przeciwna miała sześć zatopionych żaglowców i 300 poległych marynarzy); I. de Madariaga, *op. cit.*, s. 414; H. Pemsel, *op. cit.*, s. 77 (tu straty rosyjskie ustalono na 64 okręty, 6 tys. jeńców oraz 3 tys. poległych i rannych); A. Lambert, *War at Sea in the Age of the Sail 1650–1850*, London 2000, s. 99–100.

¹¹² Jeszcze pod koniec maja 1790 r. Gustaw III polecił oświadczyć dworowi berlińskiemu, że jeśli nie otrzyma na ten rok 2 mln talarów subsydiów, zmuszony będzie zawrzeć z Rosją separatystyczny pokój (tj. bez Turcji). Gabinet berliński odpowiedział, że gotów jest wesprzeć go finansowo w zamian za szwedzkie Pomorze, co ochłodziło stosunki między obu krajami. Co prawda, Fryderyk Wilhelm II po klęsce Szwedów pod Wyborgiem wysłał do Sztokholmu 600 tys. talarów i obiecał, że niebawem przekaże resztę żądanej kwoty, jednak działania te okazały się być spóźnione. Również Wielka Brytania i Holandia obiecały wysłać na Bałtyk eskadrę złożoną z kilku liniowców, skończyło się jednak na samych deklaracjach. PHPE, wrzesień 1790, s. 1121–1122. Na temat trwających wówczas rozmów między Szwecją a państwami trójprzymierza w sprawie zawarcia traktatu subsydialnego por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 282–283; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 250–251; W. Kalinka, *op. cit.*, s. 138.

¹¹³ PHPE, sierpień 1790, s. 1032, 1063. Por. Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka...*, s. 286–287; idem, *France in Sweden's Foreign Policy...*, s. 254–255; idem, *Od liberała...*, s. 186; idem, *O szwedzki alians. Karta z dziejów stosunków politycznych pomiędzy Sztokholmem a Warszawą w dobie Sejmu Czteroletniego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 1996, z. 57, s. 100, przyp. 74; W. Kalinka, *op. cit.*, s. 142–143; A. Andrusiewicz, *op. cit.*, s. 512–513 (tu omówienie warunków traktatu pokojowego); A.N. Petrov, *op. cit.*, t. II, s. 142; W.A. Serczyk, *op. cit.*, s. 264; T. Cieślak, *op. cit.*, s. 118 (tu jednak błędna informacja, jakoby strona szwedzka zobowiązała się do wypłacenia Rosji znacznych sum reparacyjnych); L.G. Beskrovnyj, *op. cit.*, s. 591–592; I. de Madariaga, *op. cit.*, s. 414; R.H. Lord, *Drugi rozbiór Polski*, wyd. 2, Warszawa 1984, s. 88. Tekst traktatu pokojowego z Värälä (osiem artykułów):

Moskwa przez ten pokój pozbyła się bardzo mocnego, a prawie domowego nieprzyjaciela, przeciw któremu musiała trzymać w domu prawie trzecią część wojsk lądowych i wszystkę potęgę morską na Bałtyckim Morzu. Król pruski zaś utracił mocne jakoby przedmurze z[e] strony Moskwy i jeżeli poróżni się do ostatniego z tym mocarstwem, będzie miał teraz przeciw sobie 40–50 tysięcy Moskalów więcej [...] i całą ich morską potęgę, która grozić będzie brzegom i portom pruskim¹¹⁴.

A dalej, gloryfikując poczynania Gustawa III:

Król szwedzki przez tę wojnę zjednał sobie wielkie imię, utwierdził na zawsze niepodległość Szwecji i formę rządu niniejszego, przy którym naród szwedzki nie omieszką przyjsć do stanu kwitnącego i owej sławy, której nabył za czasów Gustawa Adolfa Wielkiego¹¹⁵.

Podsumowując powyższe rozważania, należy zauważyć, że przez cały czas trwania wojny szwedzko-rosyjskiej na łamach „Pamiętnika” ukazywały się szczegółowe sprawozdania z tego konfliktu zbrojnego. Pismo systematycznie informowało swoich czytelników nie tylko o przebiegu działań militarnych, ale także

AGAD, Archiwum Publiczne Potockich nr 227, s. 724–726; oraz *Polnoe sobranie zakonov' Rossijskoj Imperii*, t. XXIII (1789–1796), Sankt-Peterburg 1830, № 16893, s. 161–162, <https://networks.h-net.org/system/files/contributed-files/023-tom23.pdf> (dostęp: 12 II 2022). Warunki porozumienia zostały omówione na łamach „Gazety Warszawskiej” (15 IX 1790, nr 74, suplement, s. [3]; 18 IX, nr 75, suplement, s. [2–3]; 4 XII, nr 97, suplement, s. [2]). Dodajmy na marginesie, że zawarcie pokoju szwedzko-rosyjskiego wywołało ostrą reakcję władz w Stambule i doprowadziło do ochłodzenia stosunków między Szwecją a Turcją. Prośba posła szwedzkiego Gerharda Johanna von Heidenstama (1747–1803) o rozmowę została odrzucona. Zmniejszono również liczebność przysługującej mu straży i pozbawiono go uposażenia. Por. M. Karkocha, *Flagrante bello...*, s. 157–158, przyp. 10; H. Topaktaş, *op. cit.*, s. 251.

¹¹⁴ PHPE, wrzesień 1790, s. 1122.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 1122–1123.

o inicjatywach dyplomatycznych czy też innych, związanych z wojną wydarzeniach rozgrywających się w Sztokholmie i Moskwie. Ksiądz Świtkowski starał się jednać opinię publiczną dla walczącej z Rosją Szwecji i dla zmian ustrojowych dokonujących się w tym państwie, chcąc tym samym przysporzyć zwolenników obozowi reform. Z sympatią wypowiadał się na temat Gustawa III, chwalił jego poczynania w zakresie polityki zagranicznej i wewnętrznej, zwłaszcza zaś próby wzmocnienia władzy królewskiej oraz walkę z opozycją wewnętrzną i zbuntowanymi oficerami w armii fińskiej. Doceniał przy tym siłę militarną przeciwnika, z którym Gustawowi przyszło się mierzyć, nazywając Rosję olbrzymem. Rzecznikiem, wydawcą „Pamiętnika” – inaczej niż wielu współczesnych historyków wojskowości – nie traktował wojny szwedzko-rosyjskiej jako części większego konfliktu zbrojnego, jakim była wielka wojna wschodnia (1787–1792). Relacje z obu teatrów wojennych (północnego i tureckiego) drukowane były w osobnych artykułach, a jeśli trafiły również do zamykającej numer rubryki *Obraz polityczny Europy* – omawiano je odrębnie.

Analiza zebranego materiału skłania ponadto do wysunięcia następujących wniosków szczegółowych. Świtkowski dostrzegł, że Gustaw III dążył do wojny i szukał tylko pretekstu, by Rosję zaczepić, a zakończył ten konflikt z powodu wyczerpania finansowego państwa oraz braku materialnej i wojskowej pomocy ze strony potrójnej koalicji. Na łamach interesującego nas pisma szczegółowego omówienia doczekały się zwłaszcza działania floty szwedzkiej w kampanii 1788 r. (za sprawą opublikowanego w roku następnym *Journalu ekspedycji floty szwedzkiej [...] Fryderyka Hjerta*) oraz walki na morzu w roku 1790 (dzięki raportom dworskim obu walczących stron). Sporo pisano także o próbach mediacji państw trójpřzymierza i neutralizacji Danii, co nastąpiło głównie dzięki wysiłkom dyplomacji brytyjskiej.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD]
Archiwum Publiczne Potockich nr 227.
Archiwum Roskie
Akta Osobisto-Rodzinne i Majątkowo-Prawne 180,
sygn. cxxxii/76.

Źródła drukowane

[Hierta F.G.], *Journal öfver kongl. svenska flottans sjö-expedition år 1788. Förbättrad uplaga*, Stockholm 1789.

Polnoe sobranie zakonov' Rossijskoj Imperii, t. XXIII (1789–1796),
Sankt Peterburg 1830.

Primečanii i istoričeskiâ ob'âsnenii na Ob'âvlenie ego veličestva korolâ švedskago, izdannoe v Gelzingforse v 21 den' iulâ, 1788 goda, [Sankt-Peterburg 1788], <https://kp.rusneb.ru/item/reader/primechanii-i-istoricheskiya-obyasnenii-na-obyavlenie-ego-velichestva-korolya-shvedskago-izdannoe-v-gelzingforse-v-21-denyulya-1788-goda-1> (dostęp: 20 I 2022).

Recueil d'actes internationux de l'Empire Ottoman, ed. G. Noradounghian, t. II (1789–1856), Paris 1900.

Prasa

„Gazeta Warszawska” 1790.

„Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny” 1788–1790.

Opracowania

A.P., *Hanykov, Petr Ivanovič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. XXI (*Faber-Cávlovskij*), izd. pod nablúdeniem' predsedatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1901, s. 279–280.

Aleksandrowska E., Świtkowski Piotr, [w:] *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. IV (S–T), koordynacja całości R. Loth, Warszawa 2003, s. 232–233.

Anderson R.C., *Naval wars in the Baltic during the sailing-ship epoch 1522–1850*, London 1910.

Andrusiewicz A., *Katarzyna Wielka. Prawda i mit*, Warszawa 2012.

Angal't'-Bernburg'-Šaumburskij, princ', Viktor'-Amadej, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. II (*Aleksinskij-Bestužev'-Rūmin'*), izd. pod nablúdeniem' predsedatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1900, s. 108.

Anusik Z., *Dyplomacja szwedzka wobec kryzysu monarchii we Francji w latach 1787–1792*, Łódź 2000.

- Anusik Z., *France in Sweden's Foreign Policy in the Era of Gustav III's Reign (1771–1792)*, Łódź 2016.
- Anusik Z., *Geneza i początki wojny szwedzko-rosyjskiej (kampania 1788 r.) w świetle korespondencji Gustawa III*, [w:] *Między Zachodem a Wschodem*, t. II (Studia ku czci profesora Jacka Staszewskiego), red. J. Dumanowski, B. Dybaś, K. Mikulski, J. Poraziński, S. Roszak, Toruń 2003, s. 43–62.
- Anusik Z., *O szwedzki alians. Karta z dziejów stosunków politycznych pomiędzy Sztokholmem a Warszawą w dobie Sejmu Czteroletniego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1996, z. 57, s. 77–106.
- Anusik Z., *Od liberała do despoty. Ewolucja postawy Gustawa III w latach 1771–1792*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011, s. 153–194. <https://doi.org/10.18778/7525-581-2.10>
- Anusik Z., *Przykład szwedzki – konfederacja w Anjala*, [w:] *Król a prawo stanów do oporu*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 2010, s. 163–180.
- Anusik Z., Karkocha M., *Absolutystyczny zamach stanu w Sztokholmie w 1789 r. w świetle doniesień „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2022, z. 110, s. 159–189.
- Apenes G., Dyrhaug T., *Tyttbærkrigen: Det norske felttog i Sverige 1788*, Oslo 1998.
- Armfelt, Gustaf Mauritz, [w:] *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, Bd I (Abrahamson–Axehjelm), Örebro 1835, s. 246–252.
- Artamonova I.N., *Šul'c-fon-Ašeraden, Vil'gel'm Vasil'evič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. XXIII (Šebanov–Šútc), izd. pod nablúdeniem' predsdatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1911, s. 533.
- Bajkov', Vasilij Serg'eevič', [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. II (Aleksinskij–Bestužev'-Rúmin'), izd. pod nablúdeniem' predsdatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1900, s. 421.
- Bartoszewicz J., *Karol de Nassau*, [w:] J. Bartoszewicz, *Znakomici mężowie polscy w XVIII wieku*, t. I, Warszawa 1855, s. 207–260.
- Belavenec' P., *Kruz, fon (Krújs) Aleksandr Ivanovič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. IX (Knappe–Kúhel'beker), izd. pod nablúdeniem' predsdatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1897, s. 461–464.
- Beskrovnyj L.G., *Russkaâ armiâ i flot v XVIII veke (očerki)*, Moskva 1958.
- Black J., *British Foreign Policy in an Age of Revolutions, 1783–1793*, Cambridge 1994.
- Cieślak T., *Historia Finlandii*, Wrocław 1983.
- Count Stedingk. *Part I*, „Putnam's Monthly. A Magazine of Literature, Science, and Art” [New York] 1854, vol. IV, No. 22, s. 345–356.

Count Stedingk. Part II, „Putnam's Monthly. A Magazine of Literature, Science, and Art” [New York] 1854, vol. IV, No. 23, s. 492–503.

Count Stedingk. Part III, and Conclusion, „Putnam's Monthly. A Magazine of Literature, Science, and Art” [New York] 1854, vol. IV, No. 24, s. 571–581.

Cross A., *By the Banks of the Neva: Chapters from the Lives and Careers of the British in Eighteenth-Century Russia*, Cambridge 1997.

Czapliński W., Górski K., *Historia Danii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965.

Denisov, gr., *Fedor Petrovič*, [w:] *Voennaâ ênciklopediâ*, red. gen. štaba polk. V.F. Novickij, voen. inž. podpolk. A.V. fon Švarc, t. IX [Dvinskij–Elec], Sankt-Peterburg 1912, s. 38–39.

Denisov, graf *Fedor Petrovič*, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. VI (*Dabelov–Dăd'kovskij*), izd. pod nablúdeniem' predsedatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1905, s. 248–249.

Ehrensvärd, Carl August, [w:] *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, Bd IV (*Dacke–Florman*), Örebro 1838, s. 203–212.

Ehrensvärd, Carl August, [w:] *Svenskt biografiskt handlexikon*, Bd I (A–K), Stockholm 1906, s. 279–280.

Figiel G., *Europejska polityka Williama Pitta Młodszego (1783–1806)*, Lublin 2013.

Gankevič V.Ů., *General-poručik Viktor Amadej Princangal't-Bernburg-Šaumburg-Hojm (prizabuta biografiâ generala katerinins'koï dobi)*, seriâ «Istoričeskie nauki» 2011, t. XXIV(LXIII), № 1, s. 3–22.

Getka-Kenig M., Świtkowski Piotr, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. LII, Warszawa–Kraków 2017–2019, s. 45–49.

Giełżyński W., *Prasa warszawska 1661–1914*, Warszawa 1962.

Golovačev V., *Dějstviâ russkago flota vo vremâ vojny Rossii so Šveciej v 1788–90 godah. Kampaniâ 1788 goda*, Saint Petersburg 1870.

Gozdawa-Gołębiowski J., *Wojny morskie 1775–1851*, Warszawa 2001.

Hombek D., *Dzieje prasy polskiej. Wiek XVIII (do 1795 r.)*, Kielce 2016.

Hombek D., *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej*, Kraków 2001.

Homola-Dzikowska I., *Pamiętnik Historyczno-Polityczny Piotra Świtkowskiego 1782–1792*, Kraków 1960.

Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

J.K.L. [John Knox Laughton], *Trevenen, James*, [w:] *Dictionary of National Biography*, vol. LVII (*Tom–Tytler*), Oxford 1899, s. 210–212.

- Jägerhorn, 2. Johan Anders, [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, Bd XIII (Johan–Kikare), red. Th. Westrin, Stockholm 1910, s. 359–360.
- Kalinka W., *Sejm Czteroletni*, t. II, Warszawa 1991.
- Karkocha M., *Flagrante bello. Wielka wojna wschodnia w relacjach prasy warszawskiej (1787–1792)*, Łódź 2021.
- Karkocha M., *Obraz Francji w dobie rewolucji na łamach prasy warszawskiej z lat 1789–1794*, Łódź 2011.
- Kersten A., *Historia Szwecji*, Wrocław 1973.
- Kosiarz E., *Bitwy morskie*, wyd. 4 popr. i uzup., Warszawa 1994.
- Kruz, fon (on že Krûjs), Aleksandr Ivanovič, [w:] *Voennaâ ênciklopediâ*, red. gen. sztaba polk. V.F. Novickij, voen. inż. podpolk. A.V. fon Švarc, t. XIII [Koblenc–Kruz], Sankt-Peterburg 1913, s. 319–320.
- Lambert A., *War at Sea in the Age of the Sail 1650–1850*, London 2000.
- Lord R.H., *Drugi rozbiór Polski*, wyd. 2, Warszawa 1984.
- Łojek J., *Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII wieku*, Warszawa 1960.
- Łojek J., *Prasa polska w latach 1661–1831*, [w:] *Historia prasy polskiej*, red. J. Łojek, cz. 1 (Prasa polska w latach 1661–1864), Warszawa 1976, s. 11–109.
- Łossowska I., *Piotr Świtkowski (1744–1793)*, [w:] *Pisarze polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, t. II, Warszawa 1994, s. 305–319.
- Madariaga I. de, *Russia in the Age of Catherine the Great*, London 1981.
- Majewska G., *Szwecja. Kraj – ludzie – rządy w polskiej opinii II połowy XVIII wieku*, Gdańsk 2004.
- Massie R.K., *Katarzyna Wielka. Portret kobiety*, Kraków 2012.
- Mihajlovič N., *Russkie portrety XVIII i XIX stolëtij (= Portraits russes des XVIIIe et XIXe siècles)*, t. II, S.-Peterburg 1906.
- Mihel'son (Ivan Ivanovič), [w:] *Ênciklopedičeskij slovár' Brokgáuza i Efróna*, t. XIXa (Mihaila orden – Moskovskij Telegraf), S.-Peterburg 1896, s. 501.
- Mikaberidze A., *The Russian Officer Corps of the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1792–1815*, New York 2005.
- Nordenskjöld, Otto Henrik, [w:] *Svenskt biografiskt handlexikon*, Bd II (L–Ö), Stockholm 1906, s. 198.
- Nordland H., *Soldiers and Citizens: The concept of citizenship and the Anjala Covenant, 1788–1790*, „Scandinavian Journal of History” 2014, vol. XXXIX, s. 246–263.
- Oldach R., *Meyerfeldt, Johann August von*, [w:] *Biographisches Lexikon für Pommern*, Hrsg. D. Alvermann, N. Jörn, Bd. II, Köln–Weimar–Wien 2015, s. 172–174.

- Pemsel H., *A history of war at sea. An atlas and chronology of conflict at sea from earliest times to the present*, Annapolis 1977.
- Petrov A.N., *Vtoraa tureckaa vojna v carstvovanie imperatricy Ekateriny II, 1787–1791 g.*, t. I (1787–1789), S.-Peterburg' 1880.
- Petrov A.N., *Vtoraa tureckaa vojna v carstvovanie imperatricy Ekateriny II, 1787–1791 g.*, t. II (1789–1791), S.-Peterburg' 1880.
- Pollet, Johan Frans, [w:] *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, Bd XI (Paikull–Quensel), Örebro 1845, s. 304–305.
- Povališin Illarion Afanazevič, [w:] *Voennyj ènciklopedičeskij leksikon*, izd. 1, t. x (Oazy [Oazis] – Ponâtovskij), Sankt-Peterburg 1846, s. 485–486.
- Povališin, Illarion Afanas'evič, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. XIV (Plavil'sikov–Primo), izd. pod nablûdeniem' predsedatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1905, s. 144–146.
- Ryniewicz Z., *Leksykon bitew świata*, wyd. 2, Warszawa 2008.
- Serczyk W.A., *Katarzyna II – carowa Rosji*, Wrocław 1989.
- Skrickij N.V., *Georgievskie kavalery pod Andreevskim flagom. Russkie admiraly – kavalery ordena Svâtogo Georgiâ I i II stepenej*, Moskva 2002.
- Stedingk, Curt Bogislaus Ludvig Christopher von, [w:] *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, Bd XV (Skogman–Stjerngranat), Örebro 1848, s. 234–251.
- Suhotin, Âkov Filippovič, [w:] *Russkij biografičeskij slovar'*, t. XX (Suvorova–Tkačev), izd. pod nablûdeniem' predsedatelâ Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva A.A. Polovcova, S.-Peterburg' 1912, s. 205–206.
- Svenska adelns Ättar-taflor utgifna af Gabriel Anrep*, Bd II, Stockholm 1861.
- Szordykowska B., *Historia Finlandii*, Warszawa 2011.
- Topaktaş H., *Osmańsko-polskie stosunki dyplomatyczne. Poselstwo Franciszka Piotra Potockiego do Stambułu (1788–1793)*, Kraków 2017.
- Virgin, Arvid, Christian Adolf, [w:] *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, Bd XXII (Wachenfelt–Wässelius), Örebro 1855, s. 249.
- Volkov S.V., *Generalitet Rossijskoj Imperii: ènciklopedičeskij slovar' generalov i admiralov ot Petra I do Nikolaâ II*, t. I (A–K), Moskva 2010.
- Volkov S.V., *Generalitet Rossijskoj Imperii: ènciklopedičeskij slovar' generalov i admiralov ot Petra I do Nikolaâ II*, t. II (L–Â), Moskva 2010.
- Wieczorkiewicz P.P., *Historia wojen morskich. Wiek żagla*, t. I, Warszawa 1995.
- Wołoszyński R.W., *Nassau-Siegen (książę Nassau Siegen) Karol Henryk*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXII, Wrocław 1977, s. 591–595.
- Wrangel, Anton Johan, [w:] *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, Bd XXI (Winstrup–Wâmund), Örebro 1855, s. 151–152.
- Wrangel, Anton Johan, [w:] *Svenskt biografiskt handlexikon*, Bd II (L–Ö), Stockholm 1906, s. 749.

Netografia

Bain R.N., *Armfelt, Gustaf Mauritz*, [w:] *The Encyclopædia Britannica*, vol. II (*Andros to Austria*), 11th ed., New York 1910, s. 575, <https://archive.org/details/encyclopaediabrio2chisrich/page/574/mode/2up> (dostęp: 15 II 2022).

Clarke D., *Officers of the Anhalt Duchies who Fought in the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1789–1815*, The Napoleon Series, June 2017, https://www.academia.edu/34436725/Officers_of_the_Ahalt_Dchies_who_Fought_in_the_French_Revolutionary_and_Napoleonic_Wars_1789-1815 (dostęp: 12 II 2022).

The Image of the Swedish-Russian War (1788–1790) on the Pages of the “Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny”

Summary. Taking advantage of Russia's involvement in the conflict with the Ottoman Empire (1787–1792), in the summer of 1788 Gustav III launched a large-scale naval operations and led a land offensive from Finland on the almost devoid of troops St. Petersburg. The fleet, however, failed, and the poorly-led Swedish army was stuck in southern Finland. The internal opposition and the rebellion of Finnish separatists (the Anjala Confederation), who sought to surrender this province to the Russian protectorate, were acting paralyzingly. To make matters worse, Sweden was also threatened by Denmark, which, while fulfilling its allied obligations towards Russia, started short-term military operations (August–October 1788). The Swedish-Russian war, which continued for two more years, was limited mainly to naval operations carried out with varying luck and had little impact on the course of operations on the Turkish front. The peace treaty signed in Värälä (August 14, 1790) maintained the existing borders between states (*status quo ante bellum*), provided for the exchange of prisoners and ensured Sweden with certain economic privileges in Russian ports. Moreover, Catherine II resigned from interfering in internal affairs of Sweden. These events were widely echoed in the Polish press, including the “Pamiętnik”, which are the subject of this article. The publisher and editor of this magazine, the Reverend Piotr Świtkowski, expressed his liking for Sweden, which was fighting against Russia, and for its king Gustav III, whom he placed in the ranks of the most eminent European rulers and indicated as a role model. He praised his Enlightened reforms, especially attempts to strengthen the royal power and struggle with the internal opposition and rebellious officers. At the same time, Świtkowski appreciated the military strength of the enemy – Russia, which Sweden had to face.

Keywords: Sweden, Russia, Swedish-Russian War (1788–1790), Warsaw press, “Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny”, Piotr Świtkowski, Gustav III, Catherine II, 18th century